

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВІЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра історії та мовознавства

К. Е. Колесник, І. А. Сніжко

**ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА АНГЛІЇ
В ПЕРІОД АБСОЛЮТНОЇ МОНАРХІЇ
(КІНЕЦЬ XV – ПОЧАТОК XVII СТ.)**

Конспект лекцій

Харків – 2023

Колесник К. Е., Сніжко І. А. Історія і культура Англії в період абсолютної монархії (кінець XV – початок XVII ст.). – Конспект лекцій. – Харків: УкрДУЗТ, 2023 – 93 с.

Конспект лекцій для самостійної роботи здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної форми навчання «Історія і культура Англії в період абсолютної монархії (кінець XV – початок XVII ст.)» підготовлено з метою доповнення і розширення методичного забезпечення навчального курсу дисципліни «Історія та культура англomовних країн» відповідно до робочої програми «Історія та культура англomовних країн». Він є складовою навчально-методичного комплексу дисциплін.

Конспект лекцій містить теоретичний матеріал, в якому розкриваються основні риси історії Англії в добу абсолютної монархії, яка співпадає з періодом правління династії Тюдорів, висвітлюються питання політичного, економічного, соціального, культурного розвитку Англії наприкінці XV – початку XVII ст., розглянуті питання релігійної реформи.

Конспект лекцій містить практичну частину, покликану допомогти в організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня у засвоєнні змісту теми, і до якої входять: перелік питань для самоперевірки, теми для індивідуальних завдань, список літератури.

Рекомендується для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 035 Філологія денної форми навчання.

Бібліогр.: 28 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії та мовознавства 18 травня 2023 р. протокол № 6.

Рецензент

доц. В. Ф. Антонова

ЗМІСТ

Тематичний план.....	5
Вступ. Хронологічні рамки та особливі риси періоду абсолютної монархії в Англії.....	5
ЛЕКЦІЯ 1. Історія Англії доби правління династії Тюдорів	
1.1 Походження династії Тюдорів та її прихід до влади в Англії.....	7
1.2 Правління Генріха VII Тюдора.....	9
1.3 Початок правління Генріха VIII. Канцлерство Томаса Волсі.....	13
1.4 Початок Реформації в Англії.....	20
1.5 Продовження Реформації. Канцлерство Томаса Кромвеля.....	23
1.6 Останні роки правління Генріха VIII.....	26
1.7 Правління Едуарда VI.....	28
1.8 Правління Марії Тюдор.....	30
1.9 Початок правління Єлизавети I.....	35
1.10 Боротьба Єлизавети I з Марією Стюарт.....	38
1.11 Війна з Іспанією. Непереможна Армада.....	41
1.12 Останні роки правління Єлизавети I.....	44
1.13 Особливості державного ладу Англії в епоху Тюдорів.....	46
1.14 Суспільні та економічні зміни в Англії XVI ст.	48
ЛЕКЦІЯ 2. Культура Англії доби Тюдорів	
2.1 Розвиток ідей гуманізму в Англії XVI ст.	51
2.2 Освіта і наука в Англії XVI ст.	55
2.3 Архітектура і скульптура.....	57
2.4 Образотворче мистецтво. Ганс Гольбейн-молодший.....	60
2.5 Література Англії першої половини XVI ст. Зародження англійського сонету.....	61
2.6 Література Англії другої половини XVI ст. Філіп Сідні та Едмунд Спенсер.....	63

2.7 Єлизаветинська драма. Крістофер Марло.....	66
2.8 Життя і творчість Вільяма Шекспіра.....	70
Висновки.....	75
Хронологічна таблиця.....	77
Персоналії.....	80
Термінологічний словник.....	85
Питання для самоконтролю.....	90
Теми індивідуальних завдань.....	91
Список літератури.....	92

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Тема	Годин
1 Історія Англії доби правління династії Тюдорів	2
2 Культура Англії доби правління династії Тюдорів	2

ВСТУП. Хронологічні рамки та особливі риси періоду абсолютної монархії в Англії

XV ст. в історії Англії ознаменувалося ослабленням королівської влади та посиленням явищ децентралізації. Баронська аристократія вершила долі країни, вкидаючи її у феодальні чвари та династичні війни. У 1455 р. почалася феодальна усобиця, приводом до якої стала династична суперечка між династією Ланкастерів, що правила, і родичами королівського дому, найбільшими землевласниками Англії герцогами Йоркськими. Війна, що отримала назву війни Червоної та Білої троянд, тривала до 1485 р. і закінчилася зведенням на престол Генріха VII Тюдора – представника молодшої гілки Ланкастерського дому.

Об’єктивна необхідність покінчити зі свавіллям феодальної верхівки та встановити ефективну систему управління країною призвели до значного посилення королівської влади і встановлення в Англії абсолютної монархії, уособленням якої стало правління династії Тюдорів (1485-1603 рр.).

Процес зміцнення центральної влади започаткував засновник династії – Генріх VII (1485-1509). Він підкорив своїй владі рештки феодальних кланів, обмежив їх можливості проводити самостійну політику, взяв під контроль прийняття рішень парламентом.

Політику Генріха VII продовжив його син – Генріх VIII (1509-1547), під час правління якого абсолютизм в Англії набув сталих форм. Відрізняючись владним і навіть деспотичним характером, Генріх VIII

практично досяг підпорядкування парламенту королю, змінив державну адміністративну систему, провів церковну реформу, внаслідок якої главою церкви в Англії став король. Користуючись правами глави церкви, Генріх VIII провів перетворення і самого віровчення, які призвели до появи особливого віросповідання – англіканства, що є сумішшю католицизму і протестантизму. Конфіскація монастирських земель та майна значно зміцнила економічну могутність королівської влади. Генріх VIII добився від парламенту визнання за королівськими указами – ордонансами – рівної юридичної сили з парламентськими статутами.

Остаточно основи англіканської догматики та обрядовості оформилися під час правління його сина Едуарда IV (1547-1553). Унаслідок такої реформації англіканська церква зберегла католицьку обрядовість та духовну ієрархію, хоча головою церкви став англійський король. Церковна реформа Генріха VIII, з одного боку, посилила та збагатила королівську владу в Англії, а з іншого – створила опозицію як з боку англійських католиків, так і з боку англійських та шотландських протестантів.

Спроба католицької реакції під час правління Марії Тюдор (1553-1558) виявилась нетривалою.

Найвищого розквіту англійський абсолютизм досяг у період правління Єлизавети I Тюдор (1558-1603), яка успішно поєднувала задоволення інтересів старого дворянства та представників нового дворянства – джентрі. Правління Єлизавети I відзначилось як великими успіхами на міжнародній арені, зокрема закладенням основ могутності Британії на морі і перемогою у війні з Іспанією, так і сплеском у розвитку англійської культури. Саме роки правління Єлизавети I вважаються «золотим віком» англійської історії.

ЛЕКЦІЯ 1. Історія Англії доби правління династії Тюдорів

План

- 1.1 Походження династії Тюдорів та її прихід до влади в Англії.
- 1.2 Правління Генріха VII Тюдора.
- 1.3 Початок правління Генріха VIII. Канцлерство Томаса Волсі.
- 1.4 Початок Реформації в Англії.
- 1.5 Продовження Реформації. Канцлерство Томаса Кромвеля.
- 1.6 Останні роки правління Генріха VIII.
- 1.7 Правління Едуарда VI.
- 1.8 Правління Марії Тюдор.
- 1.9 Початок правління Єлизавети I.
- 1.10 Боротьба Єлизавети I з Марією Стюарт.
- 1.11 Війна з Іспанією. Непереможна Армада.
- 1.12 Останні роки правління Єлизавети I.
- 1.13 Особливості державного ладу Англії в епоху Тюдорів.
- 1.14 Суспільні та економічні зміни в Англії XVI ст.

1.1 Походження династії Тюдорів та її прихід до влади в Англії

Засновником династії Тюдорів вважається виходець з Уельсу Оуен Тюдор, який був далеким нащадком валлійського правителя Рис ап Грифіда. Оуен вступив на службу до Катерини Валуа після смерті її чоловіка Генріха V 1422 р. і невдовзі став її коханцем. За однією з версій, вони навіть таємно обвінчалися. Катерина Валуа народила Оуену Тюдору трьох синів: Едмунда, Джаспера і Едуарда.

Після смерті королеви Катерини Оуен Тюдор був ув'язнений до Ньюгейтської в'язниці. В 1438 р. він утік, але пізніше був спійманий і взятий

під варту констеблем Віндзорського замку. В 1439 р. Генріх VI дарував йому загальне помилування, відновивши його майно і землі. Крім того, Генріх VI призначив йому пенсію у розмірі 40 фунтів стерлінгів на рік, надав йому посаду при дворі та призначив охоронцем королівських парків у Денбі. В 1442 р. Генріх VI прийняв при дворі двох своїх зведених братів, Едмунда і Джаспера. У листопаді 1452 р. синам Оуена Едмунду і Джасперу були пожалувані титули графів Річмонда і Пемброка з визнанням їх зведеними братами короля. У старості Оуен взяв участь у війні Троянд. 2 лютого 1461 р. він командував військами Ланкастерів у битві під Мортімер-Крос проти йоркістів і майбутнього короля Едуарда IV. Після поразки Оуен був узятий у полон і страчений.

Старший син Оуена і Катерини Едмунд (бл. 1430–1456) крім графського титулу отримав замок в Лондоні та великий маєток. Разом з братом він обіймав посади в англійському парламенті. В 1455 р. він одружився з Маргарет Бофорт, яка була правнучкою сина Едуарда III Джона Гонта і мала віддалені права на трон як представниця династії Ланкастерів. Після початку війни Троянд у 1455 р. Едмунд відправився, щоб підтримати владу короля в Південному Уельсі. Влітку 1456 р. Едмунд Тюдор був захоплений в полон прихильниками Йорків і ув'язнений в замку Кармартен, де і помер від чуми в листопаді 1456 р. Його єдиний син Генріх народився вже після смерті батька.

Оскільки його матері було лише 14 років, коли він народився, незабаром вона знову вийшла заміж. Генріха виховував його дядько Джаспер Тюдор, граф Пембрук. Коли Ланкастери були розгромлені в битві при Тьюксбері (травень 1471 р.), Джаспер вивіз хлопчика з країни та шукав притулку в герцогстві Бретань. Претензії Генріха Тюдора на престол були слабкими і не мали значення до смерті в 1471 р. єдиного сина Генріха VI Едуарда, двох його власних родичів, що залишилися з лінії Бофорта, і самого Генріха VI. Це раптово зробило Генріха Тюдора єдиним вцілілим

чоловіком, який претендував на спадщину дому Ланкастерів. Тим не менш, дім Йорків тоді здавався настільки міцним, що Генріх міг залишитися у вигнанні до кінця свого життя. Узурпація влади Річардом III в 1483 р., однак, розколола йоркістську партію і дала Генріху шанс поборотись за владу.

Перша нагода сталася в 1483 р., коли його попросили допомоги, щоб згуртувати ланкастерців на підтримку повстання Генрі Стаффорда, герцога Бекінгемського, але повстання зазнало поразки до того, як Генріх зміг висадитися в Англії. Щоб об'єднати противників Річарда III, Генріх пообіцяв одружитися з Єлизаветою Йоркською, старшою донькою Едуарда IV; коаліція йоркістів і ланкастерців продовжувалася, чому сприяла підтримка Франції.

У 1485 р. Генріх висадився в Мілфорд-Гейвені в Уельсі та просунувся до Лондона. Багато в чому завдяки дезертирству свого вітчима, лорда Стенлі, він переміг і вбив Річарда III у битві при Босворті 22 серпня 1485 р. Вимагаючи трон за справедливим правом успадкування та судом Божим у битві, він був коронований 30 жовтня і домогся визнання свого титулу парламентом на початку листопада [14, р. 16-17].

1.2 Правління Генріха VII Тюдора

У 1486 р. Генріх VII одружився з Єлизаветою Йоркською, дочкою Едуарда IV, об'єднавши таким чином дві ворогуючі родини – Йорків і Ланкастерів. Символом цього об'єднання стала «Тюдорівська троянда» з червоно-білими пелюстками. Однак загроза з боку прихильників Йорків все ще зберігалася, оскільки багато аристократів боялися втратити свої землі, отримані від Едуарда IV. У 1487 р. виникла нова загроза: деякі сили виставили десятирічного сина тесляра Ламберта Симнела як графа Уоріка, племінника Річарда III та Едуарда IV. Він став підставною фігурою у

боротьбі йоркістів проти Генріха, але його партія зазнала поразки 16 червня 1487 р. у битві біля села Стоук. Щодо Симнела, то Генріх VII вирішив його помилувати і відправив працювати на королівську кухню. Пізніше Симнел зробив кар'єру на посаді королівського сокольничого.

Більш серйозну загрозу являло собою повстання, організоване іншим самозванцем - Перкіном Уорбеком (1474-1499). Він відвідав безліч королівських дворів Європи і скрізь видавав себе за Річарда, молодшого з двох принців, нібито вбитих у Тауері. Він заручився підтримкою шотландського короля Якова IV, вони разом зібрали військо та вторглися на територію Англії. Щоправда, пробули тут недовго та знову відступили. Потім, в 1497 р., Уорбек вирушив морем в Корнуол, де за кілька місяців до його прибуття відбулись заворушення: п'ятнадцятитисячна армія виступила маршем на Лондон. Заколотники розбили табір на пустці Блек-хіт неподалік Гринвіча і почали погрожувати королю. Незабаром відбулась битва, в якій бунтівники були розбиті. Скориставшись цими подіями, Уорбек висадився у Корнуоллі. Прикриваючись ім'ям Річарда IV, короля Англії, він сколотив шеститисячне військо з місцевих жителів. Вони взяли в облогу Ексетер, найсильніше і найбагатше місто в тих краях. Проте ексетерці виявили доблесть і витримку та змусили Уорбека зняти облогу. Ватажка повстання схопили і ув'язнили в лондонський Тауер. Після невдалої спроби втекти з фортеці Перкін Уорбек був страчений у 1499 р.

Перемоги над заколотниками дали змогу Генріху VII проводити більш активну зовнішню політику. У перші роки свого правління, у марній спробі запобігти включенню герцогства Бретань до Франції, Генріх VII виявився втягнутим разом з Іспанією та імператором Священної Римської імперії у війну проти Франції. Але Генріх VII усвідомлював, що війна була небезпечною для нього, оскільки його влада була ще слабкою. В 1492 р. він уклав мир із Францією на умовах, які принесли визнання його династії та значну данину. Після цього Франція зосередилась на спробах завоювання

Італії, що сприяло мирним відносинам Англії та Франції. Водночас, підтримка, надана Уорбеку, призвела до різких сварок з Нідерландами та Шотландією. Економічний тиск дозволив Генріху VII спонукати Нідерланди відмовитися від претендента і в 1496 р. укласти договір про мир і більш вільну торгівлю.

З Шотландією давню традицію ворожнечі було важче подолати, але зрештою Генріху VII вдалося укласти в 1499 р. мирний договір, а в 1502 р. – договір про шлюб шотландського короля Якова IV зі своєю дочкою Маргарет. У 1501 р. до Англії приїхала іспанська принцеса Катерина Арагонська для того, щоб укласти шлюб зі старшим сином Генріха VII Артуром. Іспанія нещодавно вийшла на перше місце серед європейських держав, тому цей шлюбний союз підвищував престиж династії Тюдорів.

Після несподіваної смерті Артура в 1502 р. Генріх VII домігся шлюбу Катерини зі своїм другим сином Генріхом (пізніше королем Генріхом VIII), оскільки Іспанії потрібна була англійська підтримка проти Франції. Генріх VII використовував дипломатію не лише для захисту династії, але й для збагачення своєї країни, укладаючи комерційні договори, що сприяли англійській торгівлі. Він зробив свою країну настільки процвітаючою та могутньою, що зміг заручити свою доньку Марію з ерцгерцогом Карлом (пізніше імператором Карлом V), найвидатнішою парою свого часу.

Внутрішня політика Генріха VII була спрямована на посилення особистої влади, впорядкування фінансів, удосконалення системи управління країною.

Під час війни Троянд дворяни нерідко створювали власні армії, що сприяло посиленню феодалських усобиць. Генріх VII видав два закони в 1487 і 1506 рр., щоб заборонити цю практику. Цей крок був успішним для Генріха VII і майже не викликав спротиву.

У період війни Червоної та Білої троянд управління країною послідовно переміщалося то до короля Едуарда IV на півдні, то до

Річарда III на півночі. Прийшовши до влади, Генріх VII насамперед здійснив централізацію уряду та спробував вдихнути нове життя в систему судового законодавства. На загальнонаціональному рівні почав функціонувати королівський суд, який отримав назву «Зоряна палата» через прикрашену позолоченими зірками стелю приміщення у Вестмінстерському палаці, де відбувалися засідання. До складу Зоряної палати зазвичай входило від двадцяти до тридцяти членів. Вони розглядали справи, що стосувалися вищої знаті, а також питання, в яких не змогли розібратися місцеві суди. Це дало свої результати: поступово проблеми, що накопичилися за попередні тридцять років беззаконня, стали вирішуватись.

На місцевому рівні – для підтримання порядку у містах та округах – Генріх VII використовував інститут мирових суддів. Поступово ці суди розширювали свої початкові функції, і до кінця століття більшість справ вирішували самостійно. Отже, через централізацію правління та посилення законності король домогся зміцнення держави.

Генріх VII постійно відчував брак коштів і використовував усі способи збільшити надходження до королівської казни. Він неодноразово видавав статuti, що мали на меті збільшити потік коштів. Службі стягнення податків було надано значно ширші повноваження, відповідно зросла і ненависть у народі безпосередньо до збирачів податків.

Історично британські королі покладалися на казначейство для задоволення своїх фінансових потреб. Головним недоліком його роботи був той факт, що воно було дуже повільним. Перевірки могли тривати роками, тому королям завжди бракувало грошей. У 1487 р. Генріх VII вирішив змінити це і призначити Палату головною установою, відповідальною за управління доходами королівства. Палата була відносно новою установою, тому вона не мала встановлених операційних процесів і працювала більш неформально ніж казначейство.

Щоб збільшити свій дохід від митних зборів, Генріх VII намагався заохотити експорт, захистити домашню промисловість, допомогти англійському судноплавству щоб забезпечити перевезення англійських товарів на англійських кораблях, і знайти нові ринки, сприяв Джону Каботу і його синам у їхніх відкриттях.

1.3 Початок правління Генріха VIII. Канцлерство Томаса Волсі

Майбутній король Генріх VIII народився 28 червня 1491 р. в Грінвічському палаці в Лондоні. У нього було троє братів і сестер. Оскільки його брат Артур був на п'ять років старшим, Генріх не мав стати королем. Через це незабаром після хрещення Генріха його відправили жити в Елтемський палац зі своєю сестрою Маргарет. У той час, як Артура готували до престолу, Генріх мав присвятити себе церковній кар'єрі. Він отримав теологічну, музичну та поетичну освіту.

2 квітня 1502 р. Артур несподівано помер під час епідемії пітної лихоманки. Після цього Генріх став спадкоємцем престолу і опинився під постійною опікою батька.

21 квітня 1509 р. помер Генріх VII. Генріх VIII став королем Англії у віці лише 17 років. Першим його кроком як короля в 1509 р. було одруження з Катериною Арагонською, вдовою його брата. Це мало закріпити союз з Іспанським королівством. 24 червня 1509 р. Генріх VIII був офіційно коронований королем Англії, зробивши Катерину знову королевою [14, р. 32].

Особисте життя короля спочатку складалось досить успішно, незважаючи на різницю у віці з дружиною. В січні 1511 р. у Генріха VIII та Катерини народився син Генріх. Був організований великий турнір для того, щоб відсвяткувати народження спадкоємця, але лише через сім тижнів хлопчик помер. Смерть сина стала тяжким ударом для короля. Тим не менш,

Генріх VIII дуже бажав отримати спадкоємця чоловічої статі. Однак з кількох вагітностей королеви Катерини лише одна завершилась благополучно: 18 лютого 1516 р. вона народила дочку Марію.

Проблеми зі спадкоємцем згодом мали вирішальний вплив на політику Генріха VIII, який всіма силами намагався закріпити владу своєї династії. Для збільшення популярності король вдавався до неоднозначних заходів як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Так, незабаром після приходу до влади Генріх VIII наказав заарештувати Едмунда Дадлі та Річарда Емпсона – головних фінансових радників свого батька. Дадлі та Емпсона звинуватили в тому, що вони діяли незаконно, коли вимагали великі суми грошей у багатих землевласників. і не тільки в отриманні цих грошей для короля, але в тому, що вони збагатилися в процесі. Зрештою обох було страчено. Таким способом Генріх VIII сподівався отримати популярність в народі.

На початку правління перед молодим королем постали непрості задачі в зовнішній політиці, але Генріх VIII зміг їх успішно вирішити. Йому вдалося здобути військову славу завдяки двом блискучим перемогам, здобутим у 1513 р. Ще в 1511 р. Англія стала членом Священної ліги, заснованої войовничим Папою Юлієм II для боротьби з Францією. Крім Англії, до Ліги входили Іспанія та Венеція.

В 1513 р. Англія послала до Франції велику армію під командуванням самого Генріха VIII. Томас Волсі відповідав за підготовку і фактично був генерал-квартирмейстером армії. Він організував флот і підготував 25 000 чоловік для плавання до Франції під прапором короля. Перша перемога Генріха VIII була здобута 16 серпня, коли він розгромив французьке військо біля Теруана. Лише через три тижні після цього шотландці вторглися на територію Англії, маючи намір відвернути Генріха VIII від французької кампанії. Це їм вдалося повною мірою: англійська армія повернулася додому та розгромила інтервентів при

Флоддені. У цій битві загинув шотландський король Яків IV. Разом з ним загинув увесь цвіт шотландської знаті, що забезпечило майже тридцятирічний спокій на північних кордонах Англії. Генріх VIII продемонстрував, що його королівство знову стало силою, з якою треба рахуватися [13, р. 94].

Проте ціна війни була величезною. Вважається, що більша частина багатства, яке він успадкував від свого батька, була використана для фінансування експедицій до Франції. Волсі переконав парламент обкласти податком кожного дорослого чоловіка, але це виявилось непопулярним і його було важко стягувати. Тепер стало ясно, що Англія не може дозволити собі вести війну на рівних з великими державами Європи.

У серпні 1514 р. король Франції Людовик XII погодився на умови миру, що включали його готовність одружитися з сестрою Генріха VIII Марією Тюдор. Пара одружилася 9 жовтня, проте фізичне напруження весілля та супутніх урочистостей виявилися занадто важкими для немічного літнього Людовика XII, який помер 1 січня 1515 року. Отже, можливий союз Англії з Францією в цей момент не встиг скластись.

Разом з тим, внутрішня політика цікавила Генріха VIII значно менше. Якщо Генріх VII завжди брав участь у роботі свого уряду, то на відміну від свого батька Генріх VIII віддавав перевагу не нудним підрахункам, а різноманітним радощам життя: він багато їв, пив, танцював до упаду і не пропускав жодної гарної жінки. Генріх VIII вважав, що уряд можна залишити довіреним людям. Замість короля питаннями управління займалася ціла плеяда радників, найвидатнішим серед яких спочатку був Томас Волсі.

Генріх VIII щедро винагородив Томаса Волсі за його участь у перемозі над Францією. 15 вересня 1514 р. він був призначений архієпископом Кентерберійським. Генріх VIII також зробив його своїм

лордом-канцлером. Наступного року Папа Лев X зробив Волсі кардиналом на прохання короля.

Отже, Волсі став найбільш довіреною людиною короля Генріха VIII. Король зосереджував свою основну увагу на зовнішній політиці, тоді як Волсі отримав карт-бланш на проведення реформ всередині країни.

У квітні 1517 р. в Лондоні сталися заворушення, внаслідок яких пограбували будинки французьких і фламандських купців. Волсі подавив заворушення, стративши головних бунтівників.

Волсі разом з королем вирішили посилити процедури закону за допомогою Зоряної палати: лорд-канцлер міг допитувати та карати, зокрема, дворянство. Він карав лордів за утримання занадто великої кількості васалів, а лицарів за погане ставлення до орендарів. Розслідував справи про лжесвідчення та підробку документів. Волсі також регулював ціни та постачання продовольства, припускаючи, що дефіцит може спровокувати заворушення. Кардинал Волсі нажив собі багато ворогів завдяки твердості, з якою він дотримувався закону, особливо проти магнатів.

Зростаюче багатство та вплив дали змогу Волсі витратити великі суми грошей на мистецтво та архітектуру. В 1525 р. ним був заснований Кардинал-коледж в Оксфорді, який згодом був перетворений на Коледж короля Генріха VIII, Палац Гемптон-Корт був розширений у 1510-х рр. як розкішна резиденція кардинала. Пізніше палац був подарований Волсі Генріху VIII. Волсі також будував палац Йорк-плейс, який був перейменований у Уайтхолл, коли його захопив король.

Поряд зі своїм інтересом до мистецтва та архітектури, Волсі протегував гуманістам. Він був стурбований тим, щоб у церкві відбувались реформи, і вжив заходів щодо обмеження пільг духовенства – закону, за яким священнослужитель міг постати перед церковним судом згідно з канонічним правом, а не перед світським судом.

Статус папського легата дав Томасу Волсі додаткові повноваження для реформування англійської церкви. Він почав навесні 1519 р. з того, що розіслав «відвідувачів» до різних монастирів, щоб записати умови та звички монахів. Звіти засвідчили різні рівні безладів і насильства. Волсі покарав головних порушників і розіслав суворі правила та статuti, щоб керувати поведінкою монахів у майбутньому. У 1524 і 1527 рр. Волсі використав свої повноваження папського легата, щоб розпустити 30 занепалих монастирів, де чернече життя практично припинилося. У 1528 р. він почав обмежувати бенедикції духовенства. Він також намагався, як легат, реформувати чернечі ордени.

Після того, як в 1516 р. помер тесть Генріха VIII, іспанський король Фердинанд II Арагонський, його наступником став Карл V, який негайно запропонував укласти мир із Францією. Карл V також був обраний імператором Священної Римської імперії після смерті Максиміліана I в 1519 р. Внаслідок цього Карл V став наймогутнішим правителем Європи, а зовнішньополітичні позиції Англії похитнулись.

Підтримку Волсі знайшов у Римського Папи Лева X. У 1517 р. почав готувати хрестовий похід проти Османської імперії. Після призначення у 1518 р. Волсі папським легатом в Англії, він зумів організувати укладення Лондонського договору про ненапад між провідними великими європейськими державами – Англією, Францією, Священною Римською імперією, Нідерландами, Бургундією. Лондонський договір посилив позиції Волсі як провідного дипломата Європи.

Окрилений успіхами, кардинал Волсі розгорнув складну дипломатичну гру, в якій Англія намагалась балансувати між двома панівними на той момент європейськими державами – Францією та Іспанією. Одним із цінних активів у дипломатичній грі стала малолітня принцеса Марія. Волсі та Генріх VIII використали дворічну дитину, щоб

скріпити новий союз із Францією в 1518 р., організувавши її заручини зі спадкоємцем французького престолу Франциском.

У 1520 р. біля міста Кале, яке на той момент належало Англії, відбулись переговори між Генріхом VIII та французьким королем Франциском I. Надзвичайна розкіш, у якій змагались між собою придворні двох монархів дала місцю переговорів назву «Поле золотої парчі». Однак практичного успіху переговори не мали і майбутній шлюб англійської принцеси з французьким принцом підтверджений не був.

У цій ситуації Генріх VIII і Волсі відмовились від спроб укласти союз із Францією і перейшли на бік Іспанії. Заручини між Марією та Франциском I були розірвані. В 1521 р. в Брюгге була укладена угода між Англією та Іспанією, яка передбачала майбутній шлюб Марії Тюдор з іспанським королем Карлом V.

Хоча участь англійців у війнах 1522–1523 рр. між Іспанією та Францією була мінімальною, їх внесок, безумовно, допоміг Карлу V в його перемогах над французами, особливо в 1525 р. в битві при Павії, де армія Карла V захопила Франциска I в полон. Генріх VIII тоді вважав, що це реальна можливість для нього захопити французьку корону, на яку давно претендували королі Англії. Що стосується фінансових питань, то Волсі активно домагався дозволу для виділення коштів на фінансування війни від Палати громад. У 1524 р. було введено «Податок милосердя», який стягувався без парламентського дозволу. Розмір податку коливався від 5 до 16 відсотків для мирян і від 25 до 33 відсотків для духовенства. Введення цього податку спровокувало повстання у Саффолку і врешті довелось припинити його збирати. У короля Генріха VIII тепер не вистачало коштів для війни у Франції, і він уклав мир. Ця невдача значно підірвала авторитет Волсі.

Зрештою амбітні плани Генріха VIII та Волсі зазнали нищівної поразки. В 1525 р. іспанський король Карл V оголосив, що одружиться з

Ізабеллою, донькою короля Португалії, розірвавши заручини з Марією Тюдор. Спроба Волсі видати Марію заміж або за короля Франції Франціска I, або за його сина Генріха Орлеанського також не мали успіху. Внаслідок Марія була відіслана до Уельсу.

Зазнавши невдачі з одруженням доньки, Генріх VIII вирішив зайнятись облаштуванням особистого життя. Шлюб Генріха VIII з Катериною Арагонською не дав жодного сина, який пережив би дитинство. Королеві вже виповнилось 40 років і стало зрозумілим, що вона не народить королю спадкоємця. Генріх VIII вважав, що люди приймуть лише суверена чоловічої статі, а не його доньку Марію. Він вірив, що Бог прокляв його за гріх одруження з вдовою свого старшого брата, і що папський дозвіл на цей шлюб був недійсним, оскільки він ґрунтувався на твердженні, що Катерина все ще була незайманою після смерті свого першого чоловіка.

Був у Генріха VIII ще один, дуже особистий, привід вимагати розлучення. У 1525 р. він запалився пристрастю до однієї з найяскравіших дам англійського двору, витонченої, рафінованої і дуже освіченої за мірками того часу Анни Болейн. Однак красуня виявилася напрочуд розважливою. Не втомлюючись повторювати, що теж шалено любить короля, але ніяк не може поступитися своєю дівочою честю, вона обіцяла розділити з ним ложе тільки після укладення законного шлюбу.

Генріх VIII вимагав, щоб його шлюб з Катериною був анульований. Королівський шлюб міг анулювати лише римський Папа Климент VII. Кардинал Волсі звернувся до Папи з цілою низкою аргументів на користь розлучення. Однак в цей момент Папа опинився у фактичному полоні в іспанського короля Карла V, який рішуче заперечував можливість розлучення своєї тітки, Катерини Арагонської, з Генріхом VIII. Не маючи бажання викликати гнів ні Карла V, ні Генріха VIII, Папа Климент VII всіляко затягував справу. Врешті у 1528 р. він вирішив дозволити двом папським легатам: Волсі та Кампеджіо, вирішити справу в Англії. Волсі був

упевнений у прийнятті позитивного рішення, але Кампеджіо знадобилося багато часу, щоб прийти, і коли він нарешті це зробив, він настільки затягнув розгляд, що справу довелося призупинити в липні 1529 р., фактично вирішивши долю Волсі [26, р. 74-75].

Неспроможність Волсі забезпечити анулювання королівського шлюбу прямо спричинило його падіння. Ходили чутки, що Анна Болейн та її фракція переконали Генріха VIII, що Волсі навмисно уповільнює розгляд справи; в результаті його заарештували в 1529 р. Коли Волсі везли з Йоркширу до Лондону на розгляд його справи, він захворів і помер в листопаді 1530 р.

1.4 Початок Реформації в Англії

Реформація в Англії мала значно глибші передумови, окрім особистих обставин життя короля.

У той період в Англії, як і в багатьох інших країнах, посилювався антиклерикальний рух. Духовенство на той час являло собою виключно неосвічений і некомпетентний прошарок суспільства. Обурені подібним невіглаством деякі вчені утворили співдружність, що влилася в єдиний європейський рух під назвою «гуманізм». Вони об'єдналися під прапором класичної освіти та біблійного благочестя. Джон Колет (1466-1519), настоятель собору св. Павла, відстоював ідею реформування церкви зсередини. Він також пропагував буквальный переклад біблійних текстів. Найбільш відомим з гуманістів був Еразм Роттердамський, який деякий час викладав у Кембриджі. Написана ним у 1514 р. «Похвала дурості» викликала безліч нарікань у вищих церковних чинів, оскільки в цій книзі Еразм ганьбив і висміював зловживання, що практикувалися в католицькій церкві.

Найсильніша протидія існуючій релігійній системі виникла у Німеччині. Монах Мартін Лютер піддав різкій критиці лицемірство та корисливість католицьких священників. 31 жовтня 1517 р. він прибив до дверей Віттенберзького собору листи зі своїми «Дев'яносто п'ятьма тезами». Цей документ миттєво розійшовся по всій Європі, а Мартін Лютер опинився на чолі протесту проти зловживань католицької церкви. Пізніше цей рух отримав назву протестантизму. «Дев'яносто п'ять тез» спонукали до дії незадоволених серед церковних чинів та світських осіб, дуже скоро протестантські групи почали виникати у всіх містах та селах.

Спочатку Генріх VIII аж ніяк не заохочував новий рух: кілька протестантів були навіть публічно спалені, король випустив від свого імені (хоча автором, швидше за все, був Томас Мор) лютий памфлет, який викривав лютеранство. Цей виступ так потішив Папу Римського, що він присвоїв Генріху VIII почесне звання «Fidei Defensor» («Захисник віри»). Однак протестантизм набував дедалі більше прихильників при англійському дворі [3, с. 310-312].

У листопаді 1529 р. король скликав новий парламент, який увійшов в історію під назвою реформаційного. У період між листопадом 1529 та травнем 1532 рр. відбулося чотири засідання парламенту. Генріх VIII використав їх щоб підштовхнути Папу до позитивного вирішення справи про розлучення. За допомогою своїх статутів і парламентських актів він значно урізав привілеї англійського духовенства. Остаточний розрив із Ватиканом стався у 1531 р., коли король був оголошений «в рамках християнського закону, протектором і верховним главою англіканської церкви та її духовенства». Отже, влада Папи Римського в Англії скасовувалась. Ще важливішим став «Закон про аннати» 1532 р., який надав Генріху VIII право, якщо він вважатиме за потрібне, скасувати виплату Риму доходу за перший рік усіх новопризначених єпископів [13, р. 96].

До кінця 1532 р. потреба в розлученні у Генріха VIII ще більше загострилася, оскільки з'ясувалося, що Анна Бoleйн вагітна. Майбутня дитина, особливо якщо це буде хлопчик – спадкоємець трону, мала з'явитися на світ у законному шлюбі. У січні 1533 р. відбулося таємне вінчання Генріха VIII з Анною, при тому що розлучення з Катериною Арагонською так і не було оформлено. Для полегшення свого становища король висвятив у сан архієпископа Кентерберійського свого ставленика Томаса Кранмера (1489-1556). Той у всьому підтримував Генріха VIII. За іронією долі сам Папа Римський, роблячи крок до примирення, дарував Кранмеру повноту влади. Парламент, зі свого боку, ще більше сприяв його піднесенню. В 1533 р. він прийняв «Акт про апеляції», який передав право остаточного вирішення теологічних суперечок не Папі, а архієпископу Кентерберійському. Отже, прірва між католицьким Римом та Англією все збільшувалася. Далі події розвивалися прискореним темпом. 8 травня 1533 р. Кранмер розпочав у місті Данстебл судовий розгляд проти Катерини Арагонської. 23 травня він виніс рішення про визнання її шлюбу з Генріхом VIII недійсним, відповідно таємний шлюб, укладений з Анною Бoleйн, набував юридичної сили. А вже за тиждень, 1 червня, Анна стала королевою Англії. У вересні того ж року Анна народила дитину. На величезне розчарування короля це була дівчинка, яку назвали ім'ям Єлизавета. Отож, питання про успадкування – те саме, що лежало в основі розриву з Римською церквою, як і раніше, залишалось відкритим і вимагало якнайшвидшого вирішення.

Коли звістка про ці події дійшла до Папи, він відлучив від церкви Томаса Кранмера, а Генріхові VIII дав місяць на те, щоб одуматися. Слухняний волі короля парламент 1533-1534 рр. скликання розірвав останні зв'язки з Римом.

Тепер Папа позбавлявся права призначати єпископів в Англії, всі виплати на його користь заборонялися. У 1534 р. був прийнятий «Акт про

супрематію», згідно з яким главою англiканської церкви проголошувався король Англії. Папа відтепер називався просто «римським єпископом». Церква Англії звільнялася від підпорядкування Риму, папська влада замiнювалася на королівську. Англiканська церква здобула незалежність.

Формально Генріх VIII не змінював релігії: англійці залишалися тими ж католиками, тільки непідвладними Папі. Головним католицьким мучеником став сер Томас Мор (1478–1535). На той момент він виконував обов'язки лорда-канцлера при дворі Генріха VIII, посівши місце покійного Волсі. Будучи ревним католиком, він сміливо відстоював свої ідеї у парламенті. На жаль, громадська думка виявилася проти нього, і врешті-решт Мора стратили за відмову визнати Генріха VIII главою англійської церкви [1, с. 147]. Така ж доля спіткала Джона Фішера (1459-1535), єпископа Рочестерського, та чотирьох ченців-картезіанців. У 1539 р. парламент прийняв «Акт про шість статей», який по суті представляв догмати англiканської церкви. Там не було й натяку на радикальний протестантизм. А щоб ні в кого не виникало сумнівів щодо цього, король скористався старим випробуванням засобом – публічно спалив двадцять два протестанти.

1.5 Продовження Реформації. Канцлерство Томаса Кромвеля

Томас Кромвель (1485-1540) починав як протеже Волсі. Подібно до свого благодійника, він народився у простій родині – його батько був ковалем у Патні, передмісті Лондона. У 1529 р. він став членом парламенту, а після падіння Волсі успадкував його чини при дворі короля. Кар'єра Кромвеля різко пішла вгору в 1533 р., коли він став канцлером казначейства, а потім в 1536 р. зайняв посаду лорда-хранителя печатки. Однак справжню могутність Кромвелю давали не офіційні пости, а дружба та довіра короля. Кромвель мав безперечний таланти до управління, деякі історики вважали

його родоначальником революції в урядовій схемі управління. Якщо раніше рішення приймалися відповідно до побажань короля (іноді необачним та непослідовним), то Кромвель розробив цілу систему відділів з відпрацьованими прийомами управління.

Якщо початковий розрив з Римом стався через проблеми зі спадкоємцем трону, то розграбування монастирів, що відбулося за цим, диктувалося гострою нестачею грошей у Генріха VIII. Великі суми були потрібні на зміцнення берегового захисту в очікуванні нападу з боку Карла V. Королівська скарбниця була порожня. Але ці багатства були у церкви – не лише реліквії, коштовності та церковне начиння, а й величезні земельні володіння, які становили від однієї п'ятої до чверті всіх земель, що оброблялися в Англії.

Хоча монастирі схилялися перед королівською владою, уряд продовжував дивитися на них з підозрою. У 1535 р. Генріх VIII відправив своїх представників обстежити малі абатства для виявлення «існуючих гріхів, порочного та мерзенного способу життя» тамтешніх кліриків. Доповіді цих представників послужили підставою для закриття монастирів, яке проводилося у два етапи.

Насамперед ліквідували невеликі монастирі, чиї щорічні доходи не перевищували двохсот фунтів. стверджуючи, що вони були надто малі, щоб ефективно виконувати свою роботу. Сталося це у 1536 р., і того ж року на півночі країни почалось повстання під назвою «Паломництво благодаті». Його учасники, звичайно ж, протестували проти руйнування монастирів, але чи не більше невдоволення у них викликали проблеми в сільському господарстві та поведінка представників влади. Повстання отримало значну підтримку з боку чернечого духовенства, і стало для короля явним доказом того, що всі монастирі були потенційними гніздами зрадників. У 1539 р. парламент прийняв «Другий акт про закриття монастирів», згідно з яким монастирі повинні були «з власної доброї волі ... без примусу або фізичного

тиску» самоліквідуватися. Вся їхня власність переходила до рук королівської влади. Так у короткий термін, за якісь три роки, Генріх VIII покінчив із середньовічною могутністю монастирів.

Тоді ж Кромвель видав указ, яким кожен церковний приход повинен був мати Біблію англійською. Тим самим указом наказувалося знищити всі усипальниці. Усі гробниці, включаючи головні святині, такі як могила Томаса Бекета в Кентербері, були зруйновані. Виявлені у них цінності надійшли у королівську скарбницю. Після розриву з Римом король привласнив собі право відігравати роль арбітра в усіх релігійних питаннях, яке раніше належало Папі.

Цей процес мав менш очевидні, але дуже важливі довгострокові наслідки. У гонитві за миттєвим прибутком Генріх VIII відразу розпродав величезні монастирські угіддя. Тим самим він знищив джерело майбутніх доходів корони і поставив себе у повну залежність від ласки парламенту. Нові власники монастирських земель з числа джентрі та заможної буржуазії були кровно зацікавлені в тому, щоб скинуте духовенство жодним способом не повернулося назад до країни.

Ще одна важлива тенденція стосувалася поступового зниження ролі спадкової знаті. Це було з одного боку, пов'язано зі зростанням впливу Зоряної палати на державному рівні; а з іншого боку, на місцях багато питань вирішувалися владою мирових суддів, які часто обиралися з тих же джентрі. Через війну дедалі більше державних посад займали люди невисокого походження, і, зрозуміло, відстоювали вони інтереси свого стану. Ці зміни позначилися і на характері такого важливого органу, як парламент. У XVI ст. у ньому чітко оформилися палата лордів та палата громад. Перша письмова згадка про палату лордів зустрічається в 1544 р. як можлива реакція на появу стану джентрі, що претендує на владу лордів.

Відбулись у цей період значні зміни і в Уельсі. Хоча офіційно ця територія була завойована Едуардом I ще в кінці XIII ст., проте в багатьох

областях Уельсу зберігалися валлійська мова, закони та звичаї. У 1536 та 1543 рр. парламент своїми актами узаконив об'єднання Англії та Уельсу. Насправді це означало просте поглинання Уельсу могутнішою сусідкою. Тут утвердились англійські закони, англійська система розподілу на графства. Валлійські принципи землеволодіння та спадкування були замінені англійськими.

1.6 Останні роки правління Генріха VIII

Посилення королівської влади дало можливість Генріху VIII знов звернути увагу на особисті справи. На його превелику радість Катерина Арагонська померла в 1536 р. На той час пристрасть короля до Анни Болейн згасла, і він шукав способу її позбутися. Так і не дочекавшись спадкоємця престолу, Генріх VIII почав підшукувати собі нову дружину. Цього разу його увагу привернула молода фрейліна на ім'я Джейн Сеймур (1509-1537). Однак, щоб одружитися з нею, потрібно було спочатку звільнитися від Анни. Поспіхом було сфабриковано сміховинне звинувачення у «злочинному перелюбстві» з придворними кавалерами. Анну Болейн визнали винною і стратили в травні 1536 р.

За свідченнями сучасників, свою третю дружину, Джейн Сеймур, Генріх VIII любив більше за всіх інших. До того ж вона народила йому довгоочікуваного сина – майбутнього короля Едуарда VI. Тепер Генріх VIII міг бути спокійним за долю престолу. Але, на жаль, Джейн померла на дванадцятий день після пологів – 12 жовтня 1537 р. Щоб хоч якось утішитися, убитий горем Генріх VIII обсилав почестями сім'ю загиблої.

Тепер за пошуки нової дружини короля взявся його головний міністр Томас Кромвель. Його вибір з політичних мотивів припав на Анну Клевську (1515-1557). Кромвель подбав замовити виключно вдалий портрет нареченої, який і був представлений Генріху VIII на розгляд. Той погодився

одружитися на підставі заочного знайомства. Однак яке ж було його розчарування, коли він побачив дівчину на власні очі. Одруження обернулася фарсом, який швидко і безболісно закінчився. Анна задовольнилась двома будинками та щорічним утриманням у п'ятсот фунтів. Парламент анулював шлюб, Кромвель був страчений у 1540 р. за конфуз із Анною Клевською та розкрадання державної казни. А Генріх VIII почав шукати собі нову дружину.

Суперники Кромвеля запропонували йому Катерину Говард, дочку герцога-католика з Норфолку. Вона стала п'ятою дружиною Генріха VIII. Однак їй теж не пощастило: вона скомпрометувала себе ще дошлюбними зв'язками і в 1542 р. теж була обезголовлена в лондонському Тауері.

Шоста (і остання) дружина Генріха VIII виявилася щасливішою: двічі до того вдовіла Катерина Парр (1512-1548) пережила і цього чоловіка. Доля її склалася вдало: вона скористалася повагою королівської рідні і згодом вийшла заміж за брата Джейн Сеймур на ім'я Томас. Успадкування престолу Генріха VIII надійно забезпечувалося його сином від третьої дружини Едуардом.

Великі доходи від продажу конфіскованих монастирських земель і девальвація срібних монет, до яких за наказом короля домішували все більше міді, дали змогу королю знов активізувати свою зовнішню політику.

У 1534 р. в Ірландії спалахнуло повстання під проводом Томаса Фіцджеральда, який проголосив себе лордом незалежної Ірландії. Тільки внаслідок значних зусиль повстання було подавлене в 1537 р., а Фіцджеральд страчений. Генріх VIII був змушений змінити порядок управління Ірландією. В 1542 р. було проголошене створення королівства Ірландія, правителем якого одночасно був англійський король.

У 1542-1546 рр. Генріх VIII воював із Шотландією, а в 1543-1546 рр. – з Францією. Битва при Солуей-Мосс, що відбулася в 1542 р., закінчилася нищівною поразкою шотландців і загибеллю короля Якова V. У 1543 р.

полонені шотландці погодилися на шлюбний договір, який передбачав одруження сина і спадкоємця Генріха, Едуарда VI, з немовлям Марією, королевою Шотландії, з метою об'єднання престолів Англії та Шотландії. А в 1545 р. Генріх відвоював у французів Булонь. Однак ці перемоги мало що дали Англії, і в 1546 р. були укладені мирні договори з противниками.

Наприкінці життя здоров'я Генріха VIII, як і характер, сильно зіпсувалися. Він мав жахливі виразки на ногах (можливо, сифілітичного походження), які змушували його сильно страждати. Генріх VIII так погладшав, що ледь проходив у двері, сходами його піднімали за допомогою спеціального пристосування. Але навіть на смертному одрі він зберіг свою грізну владу, наближені боялися йому суперечити. 28 січня 1547 р. Генріх VIII помер у віці п'ятдесяти п'яти років.

1.7 Правління Едуарда VI

Едуарду було 10 років, коли помер його батько Генріх VIII. Він був хворобливим, але набожним і обдарованим юнаком. За своє недовге життя він вивчив латину, французьку та грецьку мови, став знавцем богослов'я, вивчав фортифікаційні та захисні споруди, займався державними справами та проблемами грошової реформи.

Генріх VIII розпорядився, щоб до повноліття Едуарда від його імені правила рада міністрів. Але після смерті Генріха VIII, всупереч його планам, на перше місце висунувся дядько юного короля, Едуард Сеймур, герцог Сомерсет (1506-1552). Прийнявши титул лорда-протектора королівства, він фактично взяв управління країною у свої руки. Найбільш характерною рисою Сомерсета була гуманність, за час його правління жодна людина не була спалена чи закатована за свої релігійні погляди. Сомерсет намагався по можливості захищати бідноту від експлуатації великих землевласників.

Він продовжував втілювати в життя протестантські реформи. У 1549 р. було видано «Акт про однаковість», який заборонив проведення церковних служб латиною і оголосив обов'язкову для використання «Книгу спільної молитви» Кранмера. Це викликало приховане невдоволення у багатьох католицьких регіонах країни, в Корнуоллі навіть спалахнуло відкрите повстання. Продовживши політику Генріха VIII, який розгромив монастирі, Сомерсет поширив грабунок на парафіяльні церкви, вилучаючи звідти золото і срібло. Зібрані кошти йшли на військові потреби.

У зовнішній політиці Сомерсет зосередив свої зусилля на підкоренні Шотландії. Варіант мирного об'єднання шляхом шлюбу Едуарда VI з шотландською королевою Марією Стюарт не був здійснений. Шотландці порушили свою обіцянку і відправили Марію до Франції з наміром видати її заміж за спадкоємця французького престолу. Щоб запобігти приєднанню Шотландії до Франції, Сомерсет вирішив завоювати Шотландську низовину та збудувати постійні замки та фортеці як буфер між королівствами.

Однак Сомерсет не досяг успіху у вирішенні економічних і соціальних питань правління. Зростання цін, знецінення валюти та витрати на війну спричинили інфляційну кризу, під час якої ціни зросли вдвічі між 1547 і 1549 рр. Влітку 1549 р. розпочались повстання в Корнуоллі, Девонширі та Норфолку [21, р. 116-120].

Правління Сомерсета тривало недовго. У 1549 р. унаслідок інтриг Джону Дадлі, графу Уорвіку, вдалося змістити Сомерсета і підпорядкувати юного короля своєму впливу. Пізніше він отримав титул герцога Нортумберленда. Йому вдалося придушити селянське повстання і укласти мир з Шотландією і Францією, яка незадовго до цього оголосила війну Англії, але за це довелось повернути французам недавно завойовану Булонь.

У цей же час архієпископ Кентерберійський Томас Кранмер провів реформу церковних книг і обрядів. Була видана «Книга молитов», яка визнавала непотрібними літургію, вівтарі, палиці, церковні прикраси і

абсолютно змінювала зміст багатьох молитов. При Едуарді VI були зміщені зі своїх постів багато єпископів-«старовірів», і сам Едуард VI, ще дитина, не вагаючись, підписував смертні вирoki католикам.

Тим часом випущений з в'язниці Сомерсет почав плести інтриги проти Нортумберленда і вимагав припинити переслідування на релігійному ґрунті. Нортумберленд у відповідь розпочав кампанію з дискредитації Сомерсета. Довести його причетність до підготовки змови не вдалося, проте в 1552 р. Сомерсет був страчений за участь у незаконних зборах.

Щоб зміцнити своє становище біля трону, Нортумберленд умовив Едуарда VI заповісти трон Джейн Грей, правнучці Генріха VII, яку герцог згодом планував повінчати зі своїм сином. Через три дні після складання заповіту Едуард VI несподівано захворів. За наполяганням Уорвіка, лікарів короля було видалено. Біля його ліжка з'явилася якась знахарка, яка дала йому дозу миш'яку. Після нетривалого полегшення Едуард VI відчув себе гірше, тіло покрилося виразками, і він помер 6 липня 1553 р.

У той же час свої права на престол заявила законна спадкоємиця – Марія, дочка Генріха VIII та Катерини Арагонської. Обидві сторони були готові відстоювати свою позицію за допомогою сили, але військо Нортумберленда розбіглося, тільки-но Марія увійшла до Лондона. Нортумберленд із сином були схоплені і незабаром страчені. Джейн Грей була ув'язнена в Тауері [24, р. 225-235].

1.8 Правління Марії Тюдор

Марія вступила на престол у віці 37 років. До цього часу їй довелось витримати чимало випробувань.

Вона народилася 18 лютого 1516 р. і була єдиною донькою Генріха VIII і Катерини Арагонської, яка змогла вижити в дитинстві. Марія отримала освіту, гідну справжньої спадкоємиці престолу. І все ж для

Генріха VIII, який ще сподівався обзавестися законним сином, дочка була, перш за все, інструментом в політичних іграх. Протягом дитячих і юнацьких років Марію багато разів сватали за спадкоємців то французького, то іспанського престолів – залежно від того, з ким Англія на той момент шукала альянсу.

Вирощена ревною католичкою Катериною, Марія визнавала тільки цю віру, а тому Реформацію, затіяну батьком, не могла прийняти. Після розлучення Генріха VIII з Катериною Арагонською Марію визнали незаконнонародженою, і своїм місцем в черзі на престол вона поступилася сестрі Єлизаветі. Все це позначилося на здоров'ї Марії.

До самої смерті Катерини Арагонської в 1536 р. Марії було відмовлено в можливості не тільки відвідувати матір, а й обмінюватися листами (втім вони вели таємну кореспонденцію за допомогою довірених слуг).

Король відмовлявся спілкуватися з дочкою до тих пір, поки та не підпише документ з визнанням, по-перше, що главою церкви відтепер вважається сам монарх, а, по-друге, що шлюб її батьків був нелегітимним. Лише після того, як Марія поставила свій підпис на цьому документі, їй дозволили повернутись до двору. У 1544 р. Генріх VIII підписав новий указ про престолонаслідування, згідно з яким обидві дочки, Марія і Єлизавета, відновлювалися в праві претендувати на престол, але тільки після Едуарда і в разі відсутності у нього нащадків.

Недовге царювання Едуарда VI стало важким періодом для Марії. Відмова принцеси підкоритися вимогам брата, відректися від католицизму призвела до конфлікту. Марія навіть звернулася до свого двоюрідного брата – імператора Священної Римської імперії Карла V з проханням захистити її інтереси. Той пригрозив Едуарду VI війною, якщо Марії не буде дозволено як і раніше служити месу і дотримуватися католицьких обрядів.

Отримавши владу, Марія визначила для себе дві найголовніші цілі, яких необхідно було досягти за її правління: повернути Англію в лоно католицизму і народити спадкоємця. У своїх кроках по відновленню католицької релігії в країні Марія була не надто радикальна, наприклад, повертати землі, відібрані у монастирів в роки правління її батька, вона не стала – їхні нові багаті господарі ополчилися б проти корони. Марія відновила багато католицьких обрядів, включаючи ту ж месу, головною мовою на службі знову стала латина, а не англійська. Крім того, священнослужителям знову заборонили одружуватися, а вже одруженим наказали відректися або від шлюбу, або від сану [17, р. 224-226].

Найбільше нова королева бажала возз'єднання з Римом і відновлення Папи в ролі глави церкви, проте навіть англійські католики зі скептицизмом відреагували на ці плани. Відродження зв'язків з Римом означало б не тільки формальне підпорядкування волі Папи, а й фінансовий тягар у вигляді податкових відрахувань. Однак визнання Папи як глави церкви було необхідно Марії для підтвердження законності шлюбу її батьків і, відповідно, власного статусу легітимного спадкоємця престолу.

Після сходження дочки Генріха VIII на престол близько 800 осіб покинули країну. Незабаром, незважаючи на обіцянки королеви, були заарештовані найвизначніші фігури Реформації, в їх числі Томас Кранмер, духовний наставник Едуарда VI і один із основних діячів епохи Генріха VIII, який забезпечив вирішення питання про розлучення короля. До Кранмера у Марії була персональна неприязнь: саме його вона вважала винним у падінні матері і втраті власного статусу 20 років тому. В ув'язненні Кранмер, який спостерігав за спаленням еретиків, відрікся від протестантизму і оголосив, що готовий прийняти католицизм, розраховуючи на помилування, проте Марія особисто втрутилася в процес, і Кранмера засудили до смерті на багатті.

У 1554 р. були відновлені акти про єресь, що означало неминуче переслідування протестантів. Всього за 5 років при владі Марія відправила на багаття 283 людини. Саме через такі жорсткі заходи щодо протестантів Марія заробила собі прізвисько «Кривавої». Згодом багато жертв, страчених у роки правління Марії, потрапили до списку мучеників [27, р. 230-231.]

Враховуючи, що Марія зійшла на престол у віці 37 років, питання про заміжжя необхідно було вирішити якомога швидше. У самій Англії виявилось небагато кандидатів, які мали досить високий статус, щоб свататися до самої королеви. Шукати чоловіка потрібно було за кордоном, проте парламент побоювався, що заморський принц або король зроблять Англію залежною від іншої держави.

Карл V запропонував свого сина Філіпа II. Він був на 11 років молодший за Марію і мав дуже приємну зовнішність. Переговори про весілля почалися вже наприкінці 1553 р. Парламент вирішив, що Філіп і Марія будуть носити титули короля і королеви, проте правити Марія продовжить самотійно, а після її смерті Філіпа позбавлять будь-якої влади в Англії.

Звістка про майбутнє одруження королеви з іспанським принцом викликала незадоволення в Англії. У 1554 р. спалахнуло повстання під проводом Томаса Уайетта. Кілька тисяч людей вирушили до Лондона з метою повалити Марію і поставити на її місце все ту ж Джейн Грей, яку утримували в Тауері. Повстання придушили, а Джейн Грей стратили, оскільки королева побоювалася подальших заколотів на підтримку протестантської кандидати.

Весілля відбулося 25 липня 1554 р. На відміну від Марії, Філіп не бажав цього союзу, але підкорився волі батька. Їх союз навряд чи можна назвати щасливим – Філіп проводив багато часу поза Англією, займаючись державними справами у себе на батьківщині і готуючись незабаром успадкувати трон [16, р. 78-84].

У вересні 1554 р. Марія припустила, що очікує дитину, проте вже до липня 1555 р. стало очевидно, що ніякого спадкоємця не буде. Вагітність виявилася помилковою. Великі надії як самої Марії, так і всього королівства, не виправдалися: королева відчувала себе осоромленою в очах народу. Ця трагедія зміцнила Марію у вірі, що бог посилав їй покарання за занадто толерантне ставлення до єретиків-протестантів, і вона посилила їх переслідування. За порадою кардинала Поула, що прибув з Риму, Марія відновила практику спалення єретиків на багатті. У 1555 р. в Оксфорді відбулася показова кара: два єпископи, Латімер і Рідлі, були спалені на міській площі.

Крім релігійної війни і відсутності спадкоємця Марія зіткнулася з ще однією проблемою – порожньою королівською скарбницею. Гігантські витрати її попередників, псування монети в період правління Генріха VIII і Едуарда VI, повені, неврожай і голод призвели до виснаження запасів золота. Марія будувала плани з проведення грошової реформи, проте не встигла їх втілити. Вона спробувала розширити міжнародну торгівлю, відшукати нові ресурси і ринки, зокрема, видала патент на роботу «московської компанії», але зіткнулася з протистоянням з боку іспанців, які ревно оберігали свої судноплавні торгові шляхи.

У 1557 р. за наполяганням чоловіка Марія прийняла рішення про участь у війні проти Франції. Спроби отримати необхідні для цього позички викликали в країні запеклий опір. Війна складалася для Англії невдало, і в 1558 р. вона втратила свої останні володіння у Франції – порт Кале і прилеглі території.

Ситуацію ускладнила тяжка хвороба королеви. Вона померла 17 листопада 1558 р. у віці 42 років. Наступницею Марії, згідно з Актом про престолонаслідування, стала її сестра Єлизавета [16, р. 312-314].

1.9 Початок правління Єлизавети I

Ранні роки життя Єлизавети не були простими. Вона була дочкою короля Генріха VIII та його другої дружини Анни Болейн. До того, як Єлизаветі виповнилося три роки, її батько наказав обезголовити матір за звинуваченням у перелюбі та державній зраді. Більше того, за намовою Генріха VIII, парламентський акт з самого початку визнав його шлюб з Анною Болейн недійсним, тим самим зробивши їхню дочку Єлизавету незаконнонародженою. Коли в 1537 р. третя дружина Генріха, Джейн Сеймур, народила сина Едуарда, була оголошена третьою в черзі на престол. Вона проводила більшість часу зі своїм зведеним братом Едуардом і, починаючи з 10-річного віку, користувалася гостинністю своєї мачухи Катерини Парр, шостої і останньої дружини короля. Під керівництвом кількох видатних наставників, Єлизавета отримала сувору освіту, зазвичай призначену для спадкоємців чоловічої статі. Окрім грецької та латинської, вона вільно володіла французькою та італійською мовами. Принцеса також вивчала теологію, ставши прихильницею протестантської віри.

Зі смертю батька в 1547 р. та вступом на престол свого 10-річного брата Едуарда життя Єлизавети ускладнилось. Катерина Парр, що опікувалася нею, майже відразу вийшла заміж за Томаса Сеймура, лорда верховного адмірала. У січні 1549 р., незабаром після смерті Катерини Парр, Томас Сеймур був заарештований за державну зраду і звинувачений у намірі одружитися з Єлизаветою, щоб правити королівством. Єлизавета та її слуги були піддані допитах, однак, звинувачення з неї були зняті.

Ще складнішим стало становище Єлизавети після смерті протестанта Едуарда в 1553 р. та вступу на престол старшої зведеної сестри Єлизавети Марії, налаштованої повернути Англію до римо-католицької віри. Після повстання сера Томаса Уайетта в січні 1554 р. Єлизавета була заарештована і відправлена до Тауеру. Після того, як ретельні допити не виявили

переконливих доказів державної зради з її боку, вона була звільнена з Тауера і поміщена на рік під суворий нагляд у Вудсток. Протягом усього правління Марії, Єлизаветі доводилося постійно підтверджувати свою лояльність королеві.

Єлизавета I зійшла на трон 17 листопада 1558 р. після смерті сестри Марії і відразу ж почала формувати свій уряд. Вона зменшила кількість Таємної ради, частково для усунення деяких її членів-католиків, а частково для того, щоб зробити її більш ефективною як дорадчий орган. Королева розпочала реструктуризацію величезного королівського двору. Також вона зібрала ядро досвідчених і надійних радників, включаючи Вільяма Сесіла, Ніколаса Бекона, Френсіса Уолсінгема та Ніколаса Трокмортон. Головним серед них був Сесіл (згодом лорд Берлі), якого Єлизавета I призначила своїм головним державним секретарем вранці після вступу на престол.

Коли Єлизавета I стала королевою, вона отримала численні пропозиції шлюбу. Серед її можливих наречених були іспанський король Філіп II, шведський принц Ерік, австрійські і французькі герцоги і навіть російський цар Іван IV. Однак королева не погодилася на жодну з пропозицій. Завдяки мистецтву політичного маневрування вона зуміла використати своє становище на благо країни, маневруючи між різними політичними силами. За твердженнями самої королеви, вона залишилась дівою протягом всього життя. Втім це не відповідає істині. Протягом багатьох років її фаворитом був Роберт Дадлі, який став графом Лестером у 1564 р. Але він був непопулярний, оскільки був сином зрадника Нортумберленда, і його ще більше зненавиділи після того, як його дружину знайшли мертвою за загадкових обставин. Вважалося, що він убив її, щоб отримати можливість одружитися з Єлизаветою I. Але політичні міркування зробили цей шлюб неможливим.

Затвердивши свою владу, Єлизавета I взялася за врегулювання релігійного питання. Королева прагнула політичної стабільності у своїй

державі. Вона зберегла за собою звання глави церкви. У 1559 р. парламент прийняв «Акт про верховенство» та «Акт про однаковість». «Акт про верховенство» зробив королеву Єлизавету I «верховним правителем» Англiканської церкви. За часів правління її батька і брата монарха називали «главою церкви в Англії», але Єлизавета I вважала за краще титул «верховний правитель». Цей акт також включав присягу на вірність королеві, яку, як очiкувалося, принесло духовенство. Якби вони цього не зробили, то втратили б свій пост. Для забезпечення прийняття присяги була створена Висока комісія. Єлизавета I фактично поставила Церкву під контроль корони, у такий спосiб об'єднавши релігійну та політичну влади у своїй особі.

«Акт про однаковість» встановив певну форму богослужіння. Молитовники Едуарда VI були об'єднані в один і повинні були використовуватися в кожній церкві країни. Відвідування церкви по неділях і в святі дні стало обов'язковим, а за неявку стягувався штраф у дванадцять пенсів, гроші роздавалися бідним. Формулювання Причастя мало бути розмитим, щоб його могли використовувати як протестанти, так і католики, а прикраси та облачення церкви мали зберігатися такими, якими вони були до реформ другого року Едуарда VI. Хоча проходження закону про верховенство через парламент було відносно легким, прийняття закону про однаковість було набагато складнішим.

У 1559 р. було введено штраф у розмірі 12 пенсів за відмову ходити до церкви та позбавлення посади католицького духовенства, яке відмовилося скласти присягу на верховенство. Відвідування меси каралося штрафом у розмірі 100 марок.

Із утвердженням в Англії помiрного протестантизму виникла небезпека спільного нападу з боку католицьких Франції та Шотландії. Ця загроза дещо ослабла після того, як у Шотландії з'явився переконаний прихильник кальвінізму Джон Нокс (1505–1572). Своїми проповідями йому

вдалося затвердити це вчення. Протестантська верхівка домоглася зміни профранцузької орієнтації країни і вигнала з Шотландії французів, які там проживали.

1.10 Боротьба Єлизавети з Марією Стюарт

Тим часом юна шотландська королева Марія (1542-1587) стала дружиною французького короля Франциска II. Її благоденству настав кінець зі смертю чоловіка в 1560 р. Марія повернулася до Шотландії та активно включилася до суспільного життя країни. На відміну від Єлизавети I Англійської, вона вийшла заміж, але невдало. В 1567 р. Марію змусили підписати зречення від трону на користь малолітнього сина Якова, після чого вона втекла до Англії.

Її поява в країні створювала дуже серйозні проблеми для Єлизавети I. Адже Марія Стюарт була прямим і законним (на відміну самої Єлизавети) нащадком Генріха VII. До того ж, завдяки своєму віросповіданню, вона знаходила підтримку в англійців-католиків.

Єлизавета I взяла її «під захист». Королеві Марії були надані всі зручності, що відповідали її статусу, у неї був власний будинок зі слугами. Однак по суті це було почесне ув'язнення. Марію ретельно охороняли, і ніхто не міг приходити до неї без дозволу. З часом Марія втрачала все більше свобод, і їй навіть не дозволялося виходити на вулицю.

Втім Марія плела постійні інтриги з метою відновити свою владу в Шотландії і, можливо, завоювати і англійський трон. Навіть під вартою вона залишалася центром нескінченних змов, які чинили вороги королеви Англії.

Найбільш небезпечною з цих змов було північне повстання 1569 р. Його очолювали два могутні лорди, Томас Персі, граф Нортумберленд (1528-1572), і Чарльз Невілл, граф Вестморленд (1542-1601).

Причиною повстання стали далекоглядні плани англійських лордів. Деякі наймогутніші лорди Єлизавети I, включаючи графів Лестера, Арундела та Пембрука, планували одружити Марію Стюарт з англійським лордом-протестантом. В якості жениха був обраний Томас Говард, герцог Норфолк, який був найбагатшою людиною в країні. Змовники розраховували, що Марія прийняла б протестантизм, була б відновлена на троні за допомогою англійців, правила б Шотландією як союзницею Англії, а після смерті Єлизавети I Англією правила б вона, якби була ще жива, або її син, тим самим вирішивши питання престолонаслідування.

Спочатку граф Морей, регент Шотландії, підтримав цей шлюб. Марія також погодилася вийти заміж за Норфолка, заснувати протестантизм у Шотландії та укласти союз між Шотландією та Англією. Однак влітку Морей передумав і заявив, що більше не підтримуватиме відновлення Марії на шотландському престолі. Герцог Норфолк, однак, все ще хотів одружитися з Марією і звернувся за підтримкою до північних графів. Саме це в кінцевому рахунку призвело до повстання.

Стривожений тим, що події вийшли з-під контролю, Роберт Дадлі, граф Лестер, беззавітно відданий Єлизаветі I, розповів їй про все у вересні 1569 р. Норфолк був заарештований і ув'язнений в Лондонському Тауері. Єлизавета I все ще боялася повстання своїх могутніх північних графів Вестморленда і Нортумберленда. Королева наказала викликати двох графів до Ради Півночі та допитати їх. Цей виклик жахнув двох графів, які побачили, що можуть приєднатися до Норфолка в Тауері, і змусив їх зробити саме те, чого Єлизавета I боялася – збунтуватися.

Обидва графи рушили з військом на південь, збираючи ще більше людей по дорозі. Вони хотіли скасувати релігійну угоду 1559 р., щоб можна було відновити католицьку релігію. І також хотіли, щоб Марію, королеву Шотландії, визнали спадкоємицею королеви.

Однак Єлизавета I швидко почала діяти, зібравши проти них сили і перемістивши Марію, королеву Шотландії, далі на південь, щоб утримати її поза досяжністю повстанців. Ні Марія Стюарт, ні король Іспанії відкрито не підтримували бунтівних графів. До середини грудня їхнє повстання зазнало краху і обидва графи втекли до Шотландії.

Граф Нортумберленд був страчений за державну зраду в 1572 р., після того, як шотландці передали його англійцям, але граф Вестморленд прожив решту свого життя в еміграції.

Втім поразка повстання північних графів не забезпечила спокійного життя Єлизаветі I.

Після невдалої спроби одружитися з Норфолком і провалу повстання північних жителів у 1569 р. Марія все частіше зверталася до своїх іноземних прихильників. У 1583 р. був розкритий другий серйозний план звільнення Марії і вбивства Єлизавети I. Він відомий як «змова Трокмортон», на ім'я його лідера. Шляхетний англієць-католик, Френсіс Трокмортон отримував гроші і настанови від французького принца, герцога де Гіза. Де Гіз хотів вторгнутись в Шотландію і Англію одночасно, вбити Єлизавету I за допомогою англійських католиків, а потім посадити Марію на трон. Френсіс Волсінгем, начальник розвідки та контррозвідки Англії, вчасно розкрив цю змову. Трокмортон був заарештований і підданий тортурам, перш ніж зізнався у всьому. Він був страчений у Тайберні 10 липня 1584 р. На підставі його зізнання було доведено участь іспанського посла Бернадіно де Мендоси; він був висланий з Англії в січні 1584 р.

У червні 1584 р., коли Трокмортон очікував страти, лідер нідерландських протестантів Вільгельм Оранський був убитий в Делфті католиком. Радники Єлизавети I ще більше злякалися за її безпеку.

Королева Марія зуміла відвести від себе підозри в співучасті в змові Трокмортон. Однак в 1586 р. була організована нова змова, яку очолив дворянин-католик Ентоні Бабінгтон. Волсінгем зумів не тільки викрити і цю

змову, а й отримати листи, в яких королева Марія планувала зі своїми спільниками вбивство Єлизавети I. Доля Марії Стюарт була вирішена і в 1587 р. Єлизавета I підписала наказ про її страту [11, р. 297-310].

Головна загроза миру та спокою в країні зникла, але натомість виникла нова проблема: іспанський король Філіп II вислав цілий флот до Англії з метою скинути королеву Єлизавету I.

1.11 Війна з Іспанією. Непереможна Армада

Протягом останніх п'ятдесяти років в історії взаємин Іспанії та Англії траплялися періоди зближення, наприклад у зв'язку з одруженням Генріха VIII з Катериною Арагонською або шлюбу Марії з Філіпом. Але на час правління Єлизавети I в Англії не було гіршого ворога, ніж Іспанія.

Стосунки між державами остаточно зіпсувались в 1568 р., після того, як іспанські війська під командуванням герцога Альби почали жорстоко придушувати повстання протестантів в іспанських Нідерландах. Єлизавета I, яка довго намагалась маневрувати на міжнародній арені, почала надавати підтримку повстанцям.

Водночас англійці почали активно освоювати морські простори. При Марії Тюдор Англія втратила Кале – свої морські ворота в Європі. І ось тепер купці та мореплавці рушили на захід, до нещодавно відкритих берегів Америки. Англійські пірати під проводом Френсіса Дрейка (1547-1596) і Джона Хоукінса (1532-1595) нещадно грабували завантажені золотом судна, що йшли з Нового Світу до Іспанії. У грудні 1577 р. корабель Дрейка під назвою «Золота лань» здійснив серію нападів на іспанські поселення в Чилі та Перу. Додому англійські пірати повернулися в 1580 р. з багатою здобиччю: вони привезли золота та дорогоцінного каміння на півмільйона фунтів стерлінгів [28, р. 114-118].

Не менш важливою причиною протистояння двох країн було те, що Англія, як і раніше, залишалася в лоні протестантської релігії. Мало того, активно підтримувала нідерландських протестантів, які вели війну з Іспанією за свою незалежність. Все це разом спонукало Філіпа II, ревного католика, до рішучих дій. У 1570 р. під тиском іспанського короля Папа Римський Пій V видав буллу проти Єлизавети I, яка відлучала її від церкви і звільняла всіх її підданих від вірності їй і її законам. Католицьким державам Європи також було наказано діяти проти незаконної королеви. З цього моменту католики стали розглядатися як велика загроза королеві та королівству в цілому.

У 1571 р. парламент вжив заходів. Тепер оголошувати Єлизавету I єретичкою або оскаржувати її претензії на трон вважалося державною зрадою. Штрафи для відмовників, тих, хто не відвідував служби в протестантській церкві, були різко збільшені.

У відповідь Філіп II організував декілька змов проти Єлизавети I, залучивши до них англійських католиків. Френсіс Волсінгем, начальник розвідки та контррозвідки Англії, вчасно розкривав їх і передавав інформацію головному раднику Єлизавети I, члену Королівської ради, Вільяму Сесілу (1520-1598). У результаті всі інтриги Філіпа Іспанського зазнавали невдачі.

У відповідь перехід до католицизму був визнаний державною зрадою, і всім католицьким священикам було наказано покинути Англію. Англійські католики були позбавлені священиків, не могли відвідувати університети, а підтримка з боку європейських союзників поступово припинялася.

Зрештою іспанський король зважився на радикальніші заходи. У 1586 р. Філіп II віддав наказ про захоплення англійських кораблів у портах Атлантики. У тому ж році Англія підписала англо-голландський союзний договір, у якому Єлизавета I зобов'язалася надати військову допомогу протестантському повстанню голландців проти Іспанії. Майже

7000 англійських солдатів під командуванням Роберта Дадлі негайно відбули до Нідерландів.

У 1587 р. іспанцями було розроблено план вторгнення до Англії. Щоб попередити цю загрозу, Френсіс Дрейк атакував місто Кадіс, де стояла на приколі більша частина іспанського флоту. Пізніше Дрейк вихвалявся, що «підпалив бороду королю Іспанії». Незважаючи на це і деякі інші перешкоди, Філіпу II вдалося сколотити велику флотилію і в 1588 р. виступити в похід на Англію. До складу Непереможної Армади, як її називали, входило сто тридцять кораблів. Тридцять сім із них були важкими бойовими кораблями, інші призначалися для перекидання іспанських військ, що у Нідерландах. Англійський флот на той момент налічував лише двадцять один корабель водотоннажністю у двісті тон, але це число передбачалося збільшити за рахунок приватних купецьких суден та піратських кораблів. Філіп II, зі свого боку, розраховував, що як тільки армада наблизиться до англійських берегів, місцеві католики піднімуть заколот, скинуть Єлизавету I і оголосять його королем.

Його планам не судилося збутися. Спочатку планувалося, що Армада пройде через Ла-Манш до узбережжя Нідерландів, підбере там іспанське військо і потім вже попрямує до берегів Англії.

Армада досягла Кале і зупинилася там, чекаючи військ з Нідерландів. Англійці чекали їх прибуття і спостерігали за ним. Під командуванням лорда Говарда вони вийшли з Плімута під покровом ночі. Їм вдалося знищити кілька головних іспанських кораблів, так що з підкріпленням їх чисельність приблизно зрівнялася з чисельністю іспанців. Ще важливіше, що з точки зору командування та артилерії англійці мали набагато більшу перевагу. На час великої битви біля Гравеліну в кожному флоті налічувалося приблизно по шістдесят бойових кораблів. Англійські кораблі були більш маневреними, а їхні командири – більш винахідливими. Вони не дали іспанцям часу перегрупуватися і переобладнатися. Тільки один іспанський

корабель був захоплений, але кілька затонули або були викинуті на берег. «Протестантський вітер» (як потім його охрестили) відніс кораблі до Північного моря. Іспанці намагалися повернутися назад в обхід шотландських та ірландських берегів. Але тамтешні води дуже підступні, багато кораблів зазнали катастрофи і затонули. Це стало кінцем Непереможної Армади. Філіп II ще кілька разів спробував зібрати флотилії – в 1596, 1597 і 1599 рр., але щоразу його спіткали невдачі: кораблі або збивалися з курсу, або ставали жертвою негоди [20, р. 277-278].

1.12 Останні роки правління Єлизавети I

Після загибелі Непереможної Армади в 1588 р. Англія набула відносної безпеки – ніякі зовнішні вороги їй не загрожували. Але всередині самої країни накопичився тягар релігійних проблем, який з кожним роком ставав все важчим і небезпечнішим. У Європі зародився рух на противагу протестантству – він отримав назву контрреформації. Тоді ж у Бельгії виник новий католицький орден єзуїтів. Близько 1580 р. його члени таємно проникли на територію Англії, вони їздили з міста в місто і пропагували ідеї католицизму. У 1581 р. був прийнятий закон, за яким відмова англійських підданих від вірності королеві або її церкві вважалася зрадою, а штрафи за відмову ходити до церкви були збільшені до величезної на той момент суми – 20 фунтів. В'їзд єзуїтів до країни був заборонений законом у 1585 р., але все ж вони прибули в надії навернути англійське населення в католицизм. В якості протидії католицькому впливу у період між 1580 і 1603 рр. стратили понад двісті єзуїтів.

З іншого боку, виникла течія радикальних протестантів, які називали себе пуританами. Вони обстоювали скасування верховенства монарха над англіканською церквою. Звичайно, подібні ідеї йшли врозріз з інтересами корони. Уряду Єлизавети I вдалося утримати пуританський рух у підпіллі.

Джон Вітгіфт, який став архієпископом Кентерберійським у 1583 р., намагався нейтралізувати їхні дії, запровадивши деякі необхідні реформи. Кілька пуритан були страчені, а багато інших заслани або змушені тікати до Нідерландів [23, р. 207-208].

Останні роки правління Єлизавети I були ознаменовані смертями її найближчих прибічників. Один за одним померли її вірні приближені Роберт Дадлі, Френсіс Волсінгем та Вільям Сесіл. Новими радниками королеви стали син Вільяма Сесіла Роберт, архієпископ Кентерберійський Джон Вітгіфт і пасинок Дадлі Роберт Деверо, граф Ессекс.

Останні роки правління Єлизавети I затьмарилися католицьким повстанням в Ірландії в 1598 р., яке очолив Х'ю О'Ніл, граф Тайрон. На його придушення направили 20-ти тисячне військо на чолі з фаворитом королеви, графом Ессексом. Однак Ессекс замість перемоги над повстанцями уклав перемир'я з Тайроном, а потім покинув Ірландію. Королева була обурена, і після повернення граф був ув'язнений.

Зрештою королева помилила свого колишнього улюбленця, і графа звільнили, але він почав планувати заколот. Він звинуватив Роберта Сесіла, головного державного міністра, у немилості королеви і хотів усунути його та його прихильників від влади. Однак чутки про змову дійшли до Таємної ради. Ессекс та його послідовники підняли поспішний заколот, і 8 лютого 1601 р. спробували захопити владу в Лондоні. Однак граф не мав симпатії у народу, і більшість послідовників покинули його. Ессекса судили та стратили в Тауері як зрадника [22, р. 135-144].

Останнім ударом для Єлизавети I стала смерть її вірної фрейліни Катерини Говард, після чого королева впала в глибоку депресію. 24 березня 1603 р. вона померла і була похована у Вестмінстерському абатстві.

Зі смертю бездітної Єлизавети I династія Тюдорів завершилася і почалася династія Стюартів, оскільки своїм наступником вона призначила шотландського Якова I, сина Марії Стюарт.

1.13 Особливості державного ладу Англії в епоху Тюдорів

Державний лад Англії цього періоду – абсолютна монархія. Однак англійський абсолютизм мав ряд обмежень, на відміну від Франції. По-перше, поряд з сильною королівською владою існував станово-представницький орган – парламент. По-друге, зберігалось місцеве самоврядування. Мирові судді, в чиїх руках перебувала влада на місцях, виконували свої обов'язки безкоштовно. По-третє, в Англії був відсутній розгалужений бюрократичний апарат. По-четверте, була відсутня постійна армія, оскільки застосовувалася міліційна система комплектування армії. Острівне положення Англії слугувало достатнім захистом від нападу ззовні.

Встановлення абсолютизму в Англії відбулося в кінці XV ст. після завершення війни Червоної і Білої троянд.

На чолі держави стояв король. Королі династії Тюдорів володіли сильною владою, бо досягли економічної могутності. У їхню власність перейшли всі землі феодалів, загиблих у війні Троянд, що склало п'яту частину всіх земель Англії. Крім того, Генріх VII жорстоко розправлявся з феодалами, які намагалися протидіяти централізації королівської влади. За «законом проти ліврей» були розпущені всі феодалські військові дружини і введено монопольне право короля використовувати артилерію.

Вищим органом управління була Королівська рада з 20 осіб, яка при Тюдорах отримала найменування Таємної ради. У ній засідали лорд-канцлер, лорд-скарбник, лорд-охоронець печатки та інші сановники. Таємна рада мала досить широкі повноваження: керувала заморськими колоніями, регулювала зовнішню торгівлю, за її участю видавалися королівські ордонанси, розглядалися деякі судові справи.

Станово-представницьким органом, що обмежував владу короля, був парламент. Він представляв інтереси буржуазії і нового дворянства. Однак його значення при Тюдорах падало, а сам парламент слідував волі короля.

Під приводом економії часу Генріх VIII став сам призначати спікера Палати громад. Спікер володів великими правами: на свій розсуд надавав слово, міг зупинити делегата.

Тюдори намагалися якомога рідше збирати парламент. Протягом 24 років правління Генріха VII парламент збирався всього сім разів. У 1539 р. король отримав право одноосібно видавати ордонанси і прокламації, що мали силу статутів.

Після того, як в 1534 р. короля оголосили главою англіканської церкви, призначення і зміщення церковних сановників перейшло до рук короля. Архієпископи та єпископи, які займали місця в Палаті лордів, перетворилися на простих королівських чиновників. Світських лордів король також призначав сам. Шерифи, які керували виборами в графствах, отримували від короля вказівки про те, кого слід обирати. Ще в 1410 р. до королівської прерогативи була віднесена перевірка правильності проведення парламентських виборів. Отже, будь-яка неугодна королю особа могла бути позбавлена місця в парламенті через нібито «неправильність» його обрання.

Парламент не відмовляв королю в щедрих субсидіях, втуючи нові податки. Крім того, економічна могутність Тюдорів збільшувалася за рахунок примусових позик.

Основним каральним органом в руках Тюдорів була Зоряна палата, створена ще в 1488 р. Спочатку вона була спеціальним відділенням Таємної ради, заснованим для боротьби з бунтівними феодалами. Але пізніше Зоряна палата перетворилася на головний орган, за допомогою якого королі придушували будь-яку спробу протидіяти їхній владі. Вона розглядала цивільні та кримінальні справи. Процес носив інквізиційний характер, допускалося застосування тортур [8, с. 97-109].

1.14 Суспільні та економічні зміни в Англії XVI ст.

Протягом XVI ст. в Англії відбулись значні соціальні та економічні зміни. Розвивалися процес початкового накопичення та капіталістичні відносини у сільському господарстві та промисловості. Посилювало свої позиції нове дворянство – джентрі, що перетворило свої маєтки в товарні господарства. У селі відбувався аграрний переворот: підвищений попит на англійську шерсть зробив не вигідним заняття землеробством, а прибутковим – розведення овець. Лорди стали перетворювати свої землі в пасовища, захоплюючи общинні угіддя і здійснюючи «огороджування», що породжувало невдоволення і повстання селян. Нова англійська буржуазія потребувала посилення королівської влади. Вона прагнула забезпечити себе від повторення феодальної анархії і була зацікавлена в придушенні виступів ремісників і селян, що розорялися в період початкового накопичення капіталу [19, р. 37-38].

Суспільний лад XVI ст. також характеризувався істотними змінами.

Феодальне дворянство стало неоднорідним. Великі феодали, які прагнули зберегти панщинну систему господарства, склали шар старого дворянства. Війна Троянд привела майже до винищення великої частини вищої феодальної знаті. Вважають, що тільки принців королівської крові в цій війні загинуло понад 80 осіб. У Палаті лордів скликаного вперше Генріхом VII парламенту виявилось тільки 29 світських перів, більшість з яких носило це звання довічно. Відбулося зміцнення нового дворянства, що сформувалося з дрібних і середніх землевласників-лицарів і джентльменів. Вони прагнули пристосувати своє господарство до товарно-грошових відносин, підвищити його прибутковість, займалися підприємництвом і використовували найману працю. Англійська буржуазія тільки формувалася, причому з різних класів: розбагатілих ремісників, торговців, лицарів, які почали займатись підприємництвом.

Селянство зазнало серйозних змін. Ще в XV ст. відбулося звільнення від особистої залежності основної маси вілланів. Англійське селянство тепер поділялося на дві основні юридичні категорії. Першу з них складали копігольдери – спадкові власники панської землі, які володіли нею за копією або випискою з протоколу маноріального суду. Вони були особисто вільні, платили лорду фіксовану ренту і несли ряд повинностей, але політично були безправними – позбавлені виборчих прав і судового захисту. Друга група селян – фригольдери. Це власники своєї землі, що вносили за неї фіксовані платежі. Вони користувалися захистом королівського суду, а розбагатілі фригольдери брали участь у виборах до парламенту. У XVI ст. з'явилась третя група селян – орендарі (лізгольдери), що отримували землю у власника на умовах короткострокової або довгострокової оренди.

Масове обгородження общинних земель в XVI-XVII ст. позбавило даху над головою і шматка хліба сотні тисяч англійських селян, перетворило їх у волоцюг і жебраків. Мануфактура не могла поглинути всіх зігнаних із землі селян. Тисячі людей були змушені жебракувати, красти, бродяжити. Коли ж англійська промисловість стала відчувати потребу в робітниках, королівський уряд, застосовуючи «криваві закони», змусив вчорашніх селян працювати на фабриках і мануфактурах.

У 1533 р. був виданий закон, який наказував відрізати у «впертих» жебраків вуха. Того, хто попався втретє, карали смертю. За законом 1547 р., людину, яка відмовлялась працювати, перетворювали в довічного раба. Якщо така людина тікала, то після затримання її таврували. Закон 1572 р. наказував секти і таврувати жебраків у віці від 14 років і старше, які не мають дозволу мирового судді на збір милостині. Тільки в царювання Генріха VIII було повішено 38 тисяч так званих впертих жебраків.

Важливу роль у становленні економічної могутності Британії цього періоду почали відігравати зовнішня торгівля і пошук нових колоній. Вже в роки правління Генріха VII почали швидко будуватись як торговий, так і

військовий флоту Англії. Ця справа була продовжена в роки правління Генріха VIII та Єлизавети I.

Протягом кінця XV-XVI ст. англійські мореплавці здійснюють ряд розвідувальних і військових експедицій, серед яких слід виділити плавання Джона та Себастьяна Каботів до узбережжя Північної Америки, експедицію Ченслера в пошуках Північно-східного проходу, плавання каперів Джона Хокінса та Френсіса Дрейка, які захопили величезну кількість золота у іспанців в Карибському морі, Атлантичному та Тихому океанах, пошуки північно-західного проходу Мартіна Фробішера та Джона Девіса, першу спробу колонізації Північної Америки Уолтера Релі.

Одним з наслідків успішних плавань англійських мореплавців стало створення в XVI – на початку XVII ст. акціонерних компаній для торгівлі з віддаленими країнами – Московської, Африканської, Східної, Левантійської, Ост-Індської, які невдовзі почали приносити величезні прибутки.

Отож, вже в Тюдоровську епоху були закладені підвалини майбутньої колоніальної Британської імперії.

ЛЕКЦІЯ 2. Культура Англії доби Тюдорів

План

2.1 Розвиток ідей гуманізму в Англії XVI ст.

2.2 Освіта і наука в Англії XVI ст.

2.3 Архітектура і скульптура.

2.4 Образотворче мистецтво. Ганс Гольбейн-молодший.

2.5 Література Англії першої половини XVI ст. Зародження англійського сонету.

2.6 Література Англії другої половини XVI ст. Філіп Сідні та Едмунд Спенсер.

2.7 Єлизаветинська драма. Крістофер Марло.

2.8 Життя і творчість Вільяма Шекспіра.

2.1 Розвиток ідей гуманізму в Англії XVI ст.

Протягом XVI ст. в культурі Англії чітко простежується зростаючий вплив Ренесансу, пов'язаний з поширенням ідей гуманізму. У країні активно діяла численна і впливова група письменників-гуманістів, освічених філологів, які створили на основі античної спадщини власні шедеври суспільно-політичної думки і художньої літератури [7, с. 155].

Поширенню ідей гуманізму сприяло книгодрукування. Ще в 1476 р. Вільям Кекстон заснував першу англійську друкарню, в 1478 і 1480 рр. були відкриті друкарні в Оксфорді, Сент-Ольбансі та Лондоні. За останню чверть XV ст. в англійських друкарнях було видано близько 400 книг, серед яких виділяються «Кентерберійські оповідання» Джефрі Чосера, та роман Томаса Мелорі «Смерть Артура».

Ранніми центрами гуманізму в Англії стали університети в Оксфорді і Кембриджі. До групи оксфордських вчених примикав Томас Мор і його друг Еразм Роттердамський, який неодноразово відвідував Англію. Вже на ранньому етапі англійський гуманізм становив невід'ємну частину загальноєвропейського Ренесансу. Важливу роль у боротьбі англійських гуманістів проти схоластів зіграло видання Еразмом виправленого грецького тексту Нового Завіту з перекладом на латину і ретельним філологічним та історичним коментарем. Ця праця поклала початок історичному вивченню Біблії.

Гуманісти вважали, що суспільне благо залежить від успіхів освіти і виховання досконалої людини і громадянина. Намагаючись втілити в життя гуманістичні принципи навчання та виховання, Дж. Колет в 1510 р. на свої кошти заснував при соборі святого Павла в Лондоні граматичну школу, де вивчалася антична спадщина і переважало світське виховання. Школа Колета стала прототипом світської середньої школи, що набула поширення в Англії лише в другій половині XVI ст. і ставила за мету на класичних зразках античної літератури виховати активного громадянина, здатного до громадської діяльності та державної служби.

До середини 1510-х рр. визнаним авторитетом серед англійських гуманістів став Томас Мор (1478-1535). В основі його власної етичної доктрини лежало поняття християнської любові і чесноти, завдяки яким можна досягти єдності людського суспільства і справедливого його устрою, але це поняття отримало у нього нове гуманістичне наповнення: Мор вважав, що справжня християнська чеснота вимагає від людини діяльного служіння суспільству, активної громадянської позиції і не допускає відходу від світу в ім'я індивідуального порятунку або споглядального дозвілля. Власне життя і політична кар'єра Мора були прекрасним втіленням цього етичного ідеалу: він був чесним юристом, який прагнув полегшити долю слабких; обраний до парламенту, Мор виступив з безстрашною критикою

уряду. Благо співгромадян було головною його метою і на посаді канцлера, на яку його призначив Генріх VIII.

Вся система його філософських, етичних і політичних уявлень знайшла відображення в оригінальній праці, яка була закінчена Мором в 1516 р. і опублікована в Лувені. Автор назвав свій твір «Золота книжечка, настільки ж корисна, як і кумедна про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія». Він поклав початок цілому напрямку ренесансної суспільної думки і літератури, що отримав найменування «утопії».

Мор мав намір проаналізувати стан сучасних йому держав і, відштовхуючись від цього, намалювати картину ідеального суспільного устрою. Спираючись на власну практику юриста і парламентарія, знання соціальних лих країни, Мор дійшов висновку, що сучасна держава не виконує функції зберігача суспільного блага. Вона є «змовою багатих», які егоїстично переслідують лише власні інтереси і змушують страждати величезну масу тих, хто працює. Причину цього егоїзму він бачив у приватній власності, яка відвертає людей від християнської любові і милосердя, породжуючи нерівність, паразитизм одних на праці інших.

Тому досконале суспільство його Утопії базується на справедливості, принципі «спільного володіння всіма речами» і загальності праці, що забезпечує достаток, гармонію і щастя для всіх. При цьому праця в Утопії не обтяжлива, решта ж часу віддана духовному життю – заняттям наукою, мистецтвом, розвагам.

Розумний гуманістичний індивідуалізм – один з основних етичних принципів утопійського суспільства: ніхто тут не нехтує власними вигодами, але прагнення до них не переростає при цьому в нестримний егоїзм, оскільки нехтування благом ближнього не приносить вигод і може обернутися власними незручностями. Виховати таке ставлення до оточуючих допомагають традиції великих патріархальних сімей, якими живуть утопійці. У розподілі посад, почестей і особливих привілеїв

дотримується принцип справедливості і пропорційності заслугам перед суспільством.

Мор проповідує віротерпимість: на острові Утопія – безліч релігій, але вони мирно уживаються, і ніхто не прагне до насильницького утвердження своєї віри. Більшість утопійців вірять у тій чи іншій формі в незбагненне і неосяжне єдине, творчій початок, який розлитий усюди і зливається з природою. Раціоналізм і віра не протиставляються один одному, перетворюючи переконання утопійців у релігію розуму або філософську віру.

Система політичного управління в утопійських містах-державах базується на загальних виборах, але обиратися на керівні посади мають лише вчені-інтелектуали, люди бездоганних моральних якостей, готові цілком присвятити себе турботі про суспільний інтерес.

«Утопія» вмістила до себе широкий спектр філософських шукань європейських гуманістів і відбила прагнення цієї інтелектуальної і соціальної сили зайняти в суспільстві нове місце і перевлаштувати його на тих етичних принципах, які вона сповідувала.

Істотна особливість ренесансного гуманізму виражалася і в його просвітницькому характері. Ставлення гуманістів до Реформації не було однозначним: з розвитком реформаційного руху в Англії вони зближувалися не тільки з католицизмом.

Історичний досвід народних рухів, пов'язаних з Реформацією, спонукав гуманістів переоцінювати віру в розумну перебудову суспільства на засадах справедливості і рівності. Зокрема, друг Мора Т. Еліот у політичному трактаті «Правитель» (1533 р.) рішуче полемізував з ідеєю справедливості як загального блага, покладеною в основу «Утопії». Еліот вважав, що в ім'я підтримки соціального порядку плебсом повинні управляти більш розумні елементи суспільства.

З кінця 30-х рр. XVI ст. в Англії виходить велика кількість політичних трактатів і памфлетів, що прославляли абсолютистську державу. Найбільш яскраві твори такого роду написані гуманістами Т. Старкі, Д. Чіком, Р. Морісоном – прихильниками абсолютизму, що виражали інтереси буржуазії і нового дворянства. Єдиною гарантією дотримання свобод і прав підданих, здатною забезпечити процвітання країни і запобігти народним заколотам, що загрожували праву власності і добробуту нації, їм представлялась беззастережна покора владі [6, с. 121-124].

2.2 Освіта і наука в Англії XVI ст.

У двох найбільших університетах Англії – Оксфорді і Кембриджі – в XVI ст. зберігалась традиційна система вищої освіти, заснована на вивченні теології, громадянського і церковного права, філософії Аристотеля і Платона, медицини Галена і Гіппократа, математики, арифметики, геометрії, астрономії, діалектики, риторики, давньогрецької та давньоєврейської мов. Вивчення цивільного і церковного права протягом довгого часу було необхідною умовою для досягнення високих посад у церкві і державі.

Система, що склалася в англійських університетах, спиралася на середню класичну, або «граматичну», школу, яка до XVI ст. переживала розквіт. Гуманістичні принципи навчання і виховання, що наполегливо пропагувалися Дж. Колетом і У. Ліллі, набули широкого поширення в англійських школах другої половини XVI ст.

З настанням Реформації розвиток шкільної справи стикається з серйозними труднощами, багато шкіл при монастирях і каплицях були закриті. У перші роки правління Єлизавети I офіційно повідомлялося, що багато міст Англії не мають шкіл, деякі школи не мають вчителів, навіть університети занепали. Уряд був змушений заохочувати університетську та

шкільну освіту. Королева відвідала Кембридж і Оксфорд, у багатьох містах були відкриті нові школи.

До кінця XVI ст. в Кембриджі і Оксфорді збільшилася кількість коледжів, були відкриті медичний і юридичний факультети, навчання набувало світського характеру. Студентами все частіше ставали дворяни і діти городян. Викладання в XVI ст. велося латинською мовою. Найпоширенішим шкільним підручником була латинська граматики У. Ліллі. Поряд з творами стародавніх авторів велику роль в шкільному навчанні починають відігравати твори гуманістів – Еразма, Вівеса, Мандзоллі. У деяких школах Англії (Ітон, Гарроу, Вестмінстер, Шрусбері) вивчали і грецьку мову. Поширення ідей гуманізму сприяло зміні системи виховання від «теологічної», метою якої була підготовка священиків і вчених-богословів, до світської «риторичної», вихованню освіченого джентльмена, здатного до державної служби.

Роджер Ешем (1515-1568), автор відомого трактату «Шкільний учитель», вважав, що мета виховання полягає в підготовці юнацтва до практичної діяльності, служінню на благо государя і країни. Ешем відкидав тілесні покарання, ратував за хорошу постановку в школах фізичного виховання, за з'єднання навчання з вихованням, зв'язок школи з життям. Аналогічну теорію виховання розвивав Річард Малкастер (1530-1611), який наполягав на необхідності навчання в школі ремеслам. Усвідомлюючи важливість латинської мови як засобу виховання, він рішуче відстоював роль англійської мови в школі, підкреслюючи практичне і патріотичне значення її вивчення. Поліпшення шкільного та університетського навчання і виховання чималою мірою сприяло підвищенню освіченості і морального рівня майбутніх духовних і світських діячів.

Помітний прогрес спостерігався в розвитку природничих наук. У 1518 р. була заснована колегія лікарів, а в 1540 р. – спеціальна колегія хірургів. З 1547 р. в Оксфордському і Кембриджському університетах з

ініціативи Генріха VIII вводиться викладання медицини. У 1565 р. Єлизавета I надала колегії лікарів право анатомувати людину. На основі особистого досвіду військового хірурга, Д. Гейл у 1563 р. склав вельми цінний для свого часу медичний трактат про лікування кульових поранень.

Переглядалися традиційні середньовічні уявлення про світобудову. Після виходу в світ в 1543 р. твору Миколи Коперника «Про обертання небесних сфер» гіпотеза про рух Землі навколо Сонця швидко поширюючись Європою, досягла і Англії. Переконаними прихильниками вчення Коперника в Англії були Роберт Рікорд, автор відомого свого часу трактату «Храм пізнання» (1556 р.), Джон Філд, Вільям Гілберт та інші англійські вчені, які зробили значний внесок у розвиток науки. Вільям Гілберт у 1600 р. опублікував цінне дослідження про магнітні тіла і земний магнетизм – одну з найважливіших книг століття з фізики.

Однак носіями наукового прогресу в єлизаветинській Англії були нечисленні ентузіасти. Більшість, як і раніше, дотримувалася консервативних уявлень про світобудову, заснованих на системі Птолемея. Значний авторитет продовжували зберігати астрологія і алхімія.

2.3 Архітектура і скульптура

Для мистецтва Англії XVI ст. характерне поєднання традицій готики з ренесансними віяннями. На початку XVI ст. в церковній архітектурі ще повністю панувала готика. Шедевром її пізнього «перпендикулярного» стилю, що відрізнявся вишуканою декоративністю, стала капела Генріха VII у Вестмінстерському абатстві.

Реформація надовго перервала церковне будівництво. Наприкінці XV ст. припинилося і зведення феодальних замків. Проте бурхливо розвивається будівництво дворянських садиб, продумано пов'язаних з навколишньою природою, міських будинків (особливо в Лондоні) з

фахверковими, більш дешевими конструкціями, палаців нової знаті. У старих палацах оновлюються на ренесансний лад інтер'єри. Декоративні роботи виконують на замовлення короля і знаті переважно приїжджі майстри – італійці, німці і фламандці.

З ім'ям флорентійського скульптора П'єтро Торріджано (1472-1528) пов'язано проникнення елементів ренесансного стилю в мистецтво і архітектуру Англії. Він першим приніс сюди традицію реалістичного скульптурного портрета, отримавши від Генріха VII замовлення на виготовлення надгробків для нього і його сім'ї.

У першій половині XVI ст. Генріх VIII спрямував великі кошти на демонстрацію своєї могутності шляхом перетворення англійського двору в найпишніший в Європі. Він розгорнув бурхливу будівельну діяльність. До кінця свого царювання англійський король володів 55 резиденціями, серед яких виділялися Уайтхолл, Річмонд, Хемптон-Корт, Грінвіч, Вудсток, Віндзор, Сент-Джеймс. Уайтхолл був найбільшим палацовим комплексом Європи, що містив зали, каплиці, апартаменти короля, особисті покої для більш ніж 800 придворних, а також майданчики для лицарських турнірів і тенісні корти.

Пишна декорація палаців, однак, нітрохи не співвідносилася з новими європейськими тенденціями в світській архітектурі. Англійських архітекторів мало приваблювали нові пропорції та елементи класичних ордерів, запроваджені в Італії; їхня естетика все ще базувалася на примхливому готичному стилі, кольорі та рясному оздобленні як інтер'єру, так і екстер'єру палацу. Кожен сантиметр стін і стель був визолочений, розписаний, завішаний килимами і гобеленами, облицьований дерев'яними панелями з майстерним різьбленням; фасади, переважно з червоної цегли, були оздоблені різнобарвним каменем.

Але ренесансні віяння все ж проникали у світське будівництво завдяки приватним особам і придворним, які подорожували по Франції та Італії.

Канцлер кардинал Волсі в 1514 р. почав будівництво палацу Хемптон-Корт, в архітектурі якого відчувався італійський вплив. З опалою Волсі його резиденція перейшла у власність короля. У Хемптон-корті поєднуються традиції англійської готики – восьмигранні замкові вежі, що оформляють в'їзні ворота, арки, велика кількість візерункової цегляної кладки і кам'яного різьблення. Декоративні кручені димоходи і середньовічна геральдична скульптура з ренесансними деталями: теракотовими медальйонами з бюстами римських імператорів роботи італійця Джованні да Майано, астрономічним годинником, фігурками путті. Проте засвоєння ренесансного стилю в першій половині XVI ст. відбувалося лише на рівні деталей, елементів декорації. Справжні ж класичні симетричні фасади в палацовій архітектурі з'явилися в Англії не раніше середини століття, однією з перших спроб став Сомерсет-Хауз, побудований Джоном Тайном для протектора Сомерсета в царювання Едуарда VI. Найбільш ясно нові тенденції відходу від готичної традиції проявилися пізніше в побудованих Р. Смітсоном (1535-1614) палацах Лонгліт-хаус і Уоллатон-хаус.

Внутрішнє «наповнення» королівських палаців і резиденцій вельмож також зазнало італо-французького впливу, поширилась мода на вивезену з Італії скульптуру, меблі, картини, гобелени французької та фламандської роботи на сюжети з біблійної та античної історії. Придворні з жаром віддавалися колекціонуванню виробів ювелірного мистецтва, мініатюр, музичних інструментів.

На початку свого правління Генріх VIII виступав патроном і церковного будівництва. При ньому була закінчена капела Королівського коледжу в Кембриджі, в якій перпендикулярна готика досягла свого вищого злету, а також капела Св. Георгія у Віндзорі, де згодом Генріх заповів поховати його. Колосальні по протяжності і висоті нефи цих споруд справляли надзвичайно сильне враження завдяки вітражам, які заповнювали

всю площу стіни від підлоги до стелі, наповнюючи внутрішній простір світлом і створюючи атмосферу піднесеної і ясної радості. Враження посилювалося витонченими пілястрами, спрямованими у висоту, де вони переходили в дивовижні віялові склепіння.

2.4 Образотворче мистецтво. Ганс Гольбейн-молодший

Щедре меценатство короля і придворних приваблювало до Англії іноземних художників, музикантів, письменників-гуманістів з усієї Європи. Після розриву з Римом зв'язки з Італією та Іспанією ослабли, поступившись місцем художньому впливу Франції і північноєвропейських країн, що позначилось головним чином в живопису.

Світський портрет, популярний в Англії з другої половини XV ст., був ще дуже далекий від кращих зразків ренесансного мистецтва. Тому коли в Англії з'явилися Лукас Хорнболт з Гента – офіційний королівський художник в 1525-1530 рр. і його учень – німецький живописець Ганс Гольбейн-молодший, вони здійснили справжній художній переворот.

Гольбейн був членом родини видатних художників. Його батько, Ганс Гольбейн-старший, і його дядько Зігмунд були відомі в Німеччині своїми творами. Ганс Гольбейн-молодший спочатку навчався у свого батька в Аугсбурзі, а близько 1515 р. почав самостійну роботу в Базелі.

Ганс Гольбейн-молодший прибув до Англії в 1526 р. за рекомендацією Еразма Роттердамського, чекаючи зустріти інтерес до мистецтва портрета і знайти замовників серед англійських вчених-гуманістів і придворних меценатів. Він виконав серію чудових портретів вчених-інтелектуалів – Томаса Мора, Дж. Фішера, В. Уорема, німецького астронома на англійській службі Н. Кретцера. Завдяки протекції канцлера Томаса Кромвеля він отримав в 1536 р. посаду придворного живописця. За останні 10 років свого життя Гольбейн написав близько 150 портретів, як у

натуральну величину, так і в мініатюрі, членів королівської сім'ї та знаті. Ці портрети варіювались від чудової серії з зображенням німецьких купців, що працювали в Лондоні, до подвійного портрета французьких послів при дворі Генріха VIII (1533 р.) та портретів самого короля (1536 р.) та його дружин Джейн Сеймур (1536 р.) та Анни Клевської (1539 р.). У цих та інших картинах художник виявив своє захоплення рослинами, тваринами та декоративними аксесуарами. Портрети Гольбейна зміцнили в англійцях любов до цього жанру, оскільки художник найкращим чином розкривав людську індивідуальність.

Головним замовником майстра залишався Генріх VIII, який знайшов в особі Гольбейна живописця, здатного створити новий образ ренесансного монарха.

Діяльність Гольбейна в Англії не обмежувалася портретами, він виступав як архітектор і декоратор, що оформлював свята, процесії, банкети, королівські намети і човни; сценограф, який виготовляв декорації і костюми для придворних вистав; ювелір, який створював ескізи прикрас і начиння.

Після смерті Гольбейна в 1543 р. від чуми його змінили при дворі нідерландські майстри В. Скротс і Г. Еворт [5, с. 325].

2.5 Література Англії першої половини XVI ст. Зародження англійського сонету

В Англії література епохи Відродження зазнала впливу як класичної античності, так і сучасних італійських письменників. Ці впливи допомогли відродити англійську писемність, яка в XV ст. прийшла в занепад, поряд з наукою та інтелектуальним життям в цілому. Цей вплив можна побачити у творчості двох поетів, Ваєтта та Суррея. Обидва походили з класів, які правили Англією, і їхнє життя переважно пройшло на державній службі.

Вони ілюструють величезне значення двору в культурі того періоду. Це був головний центр і стимул розвитку літератури. Одним із занять придворних було складання віршів, які, будучи любителями, вони часто нехтували публікувати, так що їх твори поширювалися тільки в рукописному вигляді. І Ваєтт, і Суррей вели досить бурхливе життя. Обидва провели час у в'язниці, і обидва померли молодими. Насправді Суррей був страчений Генріхом VIII, фаворитом якого він свого часу був. Ваєтт пережив тюремне ув'язнення, але його син був страчений за правління королеви Марії за керівництво невдалим повстанням.

Вірші сера Томаса Ваєтта (1503-1542) міцно вкорінені в англійській традиції і водночас демонструють вплив Італії, яку Ваєтт відвідав у 1527 р., у той час, коли інтерес до творчості Петрарки відроджувався. Вплив можна побачити в його перекладах з Петрарки та використанні сонетної форми, яку він, очевидно, ввів в англійську мову. Він використовував сувору схему римування Петрарки для своїх сонетів. У деяких віршах Ваєтт виявив справжній ліричний дар. Він багато писав про любов у традиціях Петрарки, про жорстоку бездушну даму, байдужу до відданості і страждань свого коханого.

Генрі Говард, граф Суррей (1517-1547), був сином герцога Норфолка, одного з провідних англійських дворян. Він був у спорідненості з обома дружинами, яких обезголовив Генріх VIII, – Анною Болейн і Катериною Говард. Він був близьким другом герцога Річмонда, позашлюбного сина короля, і найлютішим ворогом Сеймурів, родичів третьої дружини Генріха. Його гордість коштувала йому життя в останні дні правління Генріха VIII.

Суррей демонструє як класичний, так і італійський вплив у своєму перекладі двох книг «Енеїди» Вергілія. Для перекладу він використав розмір, який став відомим як чистий вірш, не римований п'ятистопний ямб, кожен рядок якого містить десять складів з наголосом на парних складах. Він запозичив цю форму з італійської мови.

У сонетах, присвячених прекрасній «Джеральдіні» – Єлизаветі Фітцджеральд, Суррей використав більш вільну схему римування, ніж Петрарка, з трьома чотиривіршами, що містять рими, що чергуються, і римованим куплетом в кінці. Це була форма, яку мав використовувати Шекспір. Як і Ваєтт, Суррей найбільш відомий своїми короткими ліричними віршами з вираженням особистих почуттів [Lang, p. 123-126].

2.6 Література Англії другої половини XVI ст. Філіп Сідні та Едмунд Спенсер

Кульмінація літератури шістнадцятого століття в Англії припала на правління Єлизавети I. Єлизаветинська епоха – одна зі славних в англійській літературі. З величезної кількості письменників того періоду виділяються четверо, які відрізняються не тільки своїм високим рівнем досягнень, а й широким спектром літературних форм, в яких вони проявляли свої таланти. Ці письменники – Сідні, Спенсер, Марло та Шекспір.

Сер Філіп Сідні (1554-1586) походив зі знатної родини, і провів своє трагічно коротке життя в придворних та урядових колах. Він багато подорожував континентом і загинув, борючись за незалежність Нідерландів. Сідні був племінником графа Лестера, а його сестра Мері стала графінею Пемброк. Він цікавився класичною та гуманістичною освітою, а також політикою та громадськими справами.

Цикл його сонетів називається «Астрофель і Стелла». Це великий твір, що складається з 108 сонетів і одинадцяти пісень, перемежованих між собою. Подібно до віршів Петрарки, звернених до Лаури, вони досліджують різні аспекти любові. У своїх кращих проявах вони відрізняються ясністю, пристрасстю і витонченістю.

Пасторальний роман Сідні «Аркадія» був написаний ним для сестри, графині Пемброк. Пасторальна традиція, що нагадує нібито просте і блаженне сільське життя німф і пастухів, сягає Греції та Риму. Вона була відроджена в Італії епохи Ренесансу.

«Аркадія» Сідні має дуже складну структуру, що містить велику кількість переплетених історій. У ній лише другорядно йдеться про любов німф і пастухів, а насамперед про героїчні пригоди, битви і державні справи. У своєму творі Сідні намагався викласти уроки моралі і політики, а також обговорити важливі питання філософії та теології. Хоча роман написаний в лицарських традиціях, він вказує на жах війни. Насамперед автор прагне викласти певні ідеали честі, вірності і дружби в повчанні своїм читачам.

«Апологія поезії» Сідні вважається одним із найважливіших англійських критичних нарисів. Під поезією Сідні має на увазі художню літературу в цілому; «поезія» може бути в прозовій формі, не обов'язково у віршах. Сідні високо цінував поета, якого він вважав натхненним пророком, творцем і вчителем моралі.

Едмунд Спенсер (1552-1599), був одним із найбільш відомих поетів Англії елизаветинської доби. Як свідчить його епітафія у Вестмінстерському абатстві, був «принцом поетів свого часу», найбільшим автором недраматичної поезії свого століття. Спенсер отримав прекрасну освіту і здобув ступінь магістра Кембриджського університету в 1576 р. Більшу частину свого життя він провів на державній службі в Ірландії, де став добрим другом Вальтера Релі.

Він писав як сонети, так і пасторальну поезію, демонструючи так свою обізнаність у поетичних течіях того часу. Своім вчителем Спенсер вважав Філіпа Сідні. Обидва письменники мали високі моральні принципи, які вони прагнули прищепити читачам через свої твори.

У 1579 р. Спенсер опублікував свій календар пастухів, дванадцять еклог, кожна на один місяць року. У ньому поет поєднує дві пасторальні

традиції: класичну, що дійшла до нас від Феокріта і Вергілія, і англійську, провідним представником якої був Чосер. Тут був і релігійний підтекст; Спенсер критикував папство і захищав протестантську позицію.

У 1594 р. Спенсер одружився, а в 1595 р. опублікував том, що містить його «Аморетті» та «Епіталаміон». «Аморетті» – послідовність сонетів, і «Епіталаміон» – весільний гімн, які вшановують його шлюб і його наречену. Сонети написані в традиціях Петрарки. Закоханий звертається до своєї леді в виразах екстравагантної похвали і обожнювання та використовує фігури, що нагадують порівняння Петраркою її очей з сонцем, місяцем, зірками і так далі. Вона жорстока, але в той же час чиста і небесна, створена не з одного із чотирьох земних елементів, а з п'ятого, «неба».

«Епіталаміон» (грецька назва весільної пісні) наповнений, як і слід було очікувати, виходячи з назви, класичними посиланнями. Він написаний у дуже складній строфічній формі з жорсткою схемою римування і повторюваним рефреном в останньому рядку кожної строфи.

Серед багатьох інших творів Спенсера виділяється «Королева фей», яка, незважаючи на те, що автор помер, не завершивши її, є шедевром. Планувалося, що вона складатиметься з дванадцяти книг, кожна з яких представлятиме одну з моральних чеснот. Було закінчено шість книг, а також залишились дві пісні, відомі як «пісні мінливості», які, можливо, були частиною сьомої. Задум вірша показує його моральну мету. Герої перших двох книг – лицар Червоного Хреста і сер Гайон – вказують на те, що поема за формою є лицарським епосом, що оповідає про лицарські пригоди. Чесноти святості, цнотливості, дружби, справедливості, ввічливості та постійності – це цікава суміш християнських, класичних та лицарських ідеалів, що нагадують ідеали ренесансної освіти.

«Королева фей» – це алегорія, з її численними і химерно сплетеними історіями, що мають безліч значень. Одна з тем – пошуки принцом Артуром Глоріани, королеви фей. Це уособлення великодушності (Артур), що прагне

до слави або пошани (Глоріана). Але ця слава також представляє справжню, тобто Божественну, славу. Отже, тут є як християнське, так і платонічне значення. Крім того, Глоріана уособлює саму королеву Єлизавету.

Хоча вірш так і не був закінчений, і його структура надзвичайно складна і хитромудра, це один з найбільш видатних віршованих творів англійською мовою, завдяки численним яскравим образам, красі і багатству поетичної дикції. Так само, як «Королева фей» спиралася на багато традицій минулого, вона мала величезний вплив на поезію наступних епох [2, р. 27-29].

2.7 Єлизаветинська драма. Крістофер Марло

До кінця середньовіччя Англія мала багату драматичну традицію. Драматичні твори середньовічного періоду, що збереглися, переважно релігійні. Популярною формою була п'єса про чудеса на біблійну тему або з житій святих, яку представляли гільдії і розігрували на вулицях міст.

Хоча в XVI ст. драма ставала все більш світською, продовжували виходити п'єси на біблійні сюжети, і навіть світська драма часто зберігала дидактичні елементи. Такі теми, як виховання молоді та корупція в суспільстві, були популярними. Релігійні суперечки Реформації викликали до життя полемічні п'єси.

У розвитку англійської драматургії значну роль зіграла класична драма, особливо римська, яку стали перекладати і наслідувати в Англії. Комедії Теренція і Плавта, а також трагедії Сенеки були у великій моді.

До останньої чверті XVI ст. на сцені стали домінувати професійні трупи акторів, які були відомі за іменами своїх покровителів. Таким покровителем був граф Лестер, який виявляв непідробний інтерес до своєї компанії і дбав про її благополуччя. Найвідомішою з єлизаветинських труп була трупа лорда-камергера, членом якої був Шекспір.

У 1570-х рр. були побудовані перші два постійних театри в Англії. «Театр» і «Завіса», були громадськими театрами, до яких міг потрапити будь-хто, заплативши необхідну суму. Існували також приватні театри, перший з яких був заснований в 1576 р. і називався «Блекфрайєрс», оскільки він використовував будівлю, яка була частиною домініканського монастиря (домініканці були відомі в Англії як «чорні ченці») [9, с. 114-115].

Першою власне англійською драмою була п'єса «Горбодук», показана на сцені перед королевою 18 січня 1561 р. Вона була написана Томасом Нортоном і Томасом Саквіллом. У певному сенсі це попередниця «Короля Ліра». За її сюжетом Горбодук, король Британії, ділить своє правління між синами Феррексом і Поррексом; що спричиняє велике зло, яке приносить королівству страждання, смерть і спустошення. Це також перша п'єса, написана білим віршем, який мав стати стандартною мовою англійської трагедії. Ця форма була введена, як ми вже бачили, Сурреєм. Білий вірш має багато переваг для драматичного використання: він близький до повсякденної мови за своїм ритмом і водночас може бути адаптований до будь-якої драматичної чи поетичної мети; і він гнучкий, що дозволяє значну різноманітність за рахунок невеликих відступів від суворого шаблону.

Саме Крістофер Марло (1564-1593) першим показав величезні можливості білого вірша і затвердив його як стандартну англійську драматичну мову.

Марло був старшим сином шевця із Кентербері. Про його перше навчання в школі нічого не відомо, але в 1579 р. він вступив до Королівської школи в Кентербері як стипендіат. Через рік він вступив до коледжу Корпус-Крісті в Кембриджі. Отримавши ступінь бакалавра мистецтв у 1584 р., він продовжував жити в Кембриджі. Однак у 1587 р. університет мав сумніви щодо присвоєння йому ступеня магістра через його часті від'їзди з університету. Ці сумніви розвіялися, коли Таємна рада надіслала лист, в

якому говорилося, що Марло працював «з питань, що стосуються блага країни» – очевидно, на секретній службі Єлизавети I.

Після 1587 р. Марло жив у Лондоні, писав для театрів, час від часу потрапляючи в неприємності з владою через свою жорстоку та негідну поведінку, а також, ймовірно, час від часу вступав на державну службу. Марло мав небезпечну репутацію «атеїста». 18 травня 1593 р. Таємна рада видала наказ про арешт Марло. Однак 30 травня він був убитий сумнівною компанією у нічліжному будинку в Дептфордї, де вони провели більшу частину дня і де, як стверджувалося, між ними спалахнула бійка за рахунок. Ця жалюгідна смерть людини, яка не дожила навіть до тридцяти років, поклала край кар'єрі дивного драматичного генія [18, р. 155-158].

За свою кар'єру драматурга, яка тривала трохи більше шести років, досягнення Марло були різноманітними та чудовими.

Можливо, перед від'їздом з Кембриджа він уже написав «Тамерлана Великого» (у двох частинах, обидві створені до кінця 1587 р.; опубліковані в 1590 р.). П'єса заснована на історії життя та досягненнях Тамерлана, завойовника Центральної Азії та Індії XIV століття. В драмі Марло Тамерлан – людина, що прагне влади, розкоші і володіння красою. На початку першої частини він всього лише безвісний скіфський пастух, але він завойовує корону Персії завдяки красномовству, хоробрості і готовності відмовитися від вірності. Потім він перемагає Баязета, імператора Туреччини, захоплює місто Дамаск і перемагає султана Єгипту, але за благаннями дочки султана Зенократи, полонянки, яку він любить, Тамерлан щадить його і укладає перемир'я. Безсумнівно, Марло відчуває симпатію до свого героя, даючи йому висловитися чудовими віршами, захоплюючись його мріями про владу і володіння красою. У цій ранній п'єсі Марло вже демонструє здатність розглядати трагічного героя більш ніж з одного боку, досягаючи одночасного бачення величі та безсилля.

З постановкою «Тамерлана» він отримав визнання, і написання п'єс стало його головною справою на найближчі кілька років. Обидві частини «Тамерлана» були опубліковані анонімно в 1590 р. Жодна інша з його п'єс, віршів чи перекладів не була опублікована за життя автора. Його незакінчена, але чудова поема «Герой і Леандр», яка майже напевно є найкращою недраматичною поемою елизаветинської епохи, не рахуючи творів Едмунда Спенсера, з'явилася в 1598 р.

Найвідоміша п'єса Марло – «Трагічна історія доктора Фаустуса»; але вона дійшла до нас лише в спотвореному вигляді, і дата її написання викликає багато суперечок. Вперше вона була опублікована в 1604 р., а інша версія з'явилась в 1616 р. У «Фаустусі» Марло розповідає історію лікаря Фауста, який продає свою душу дияволу в обмін на знання та владу. Посередник диявола, Мефістофель, сам по собі досягає трагічної величч як впалий ангел, що розривається між сатанинською гордістю та темним відчаєм. П'єса красномовно висловлює ідею прокляття в плачі Мефістофеля про втрачений рай і в останніх відчайдушних благаннях Фауста про спасіння Христом, перш ніж диявол забере його душу.

Так само, як у «Тамерлані» Марло бачив жорстокість і абсурдність свого героя, а також його величч, так і тут він може перейнятися грандіозними інтелектуальними амбіціями Фауста, одночасно розглядаючи ці амбіції як марні, саморуйнівні і абсурдні.

У іншій трагедії «Багатий єврей з Мальти» Марло зображує ще одну жадібну до влади фігуру в особі єврея Барабаса, який в суспільстві християнської Мальти не відчуває докорів сумління в прагненні до успіху. Врешті-решт Барабас зазнає поразки, але не божественним ударом, а узгодженими діями його людських ворогів. Існує складність у визначенні того, наскільки повно збережений текст «Мальтійського єврея» відображає оригінальну п'єсу Марло, оскільки вона була опублікована лише в 1633 р. Марло також створив п'єси на історичні теми «Різанина в Парижі»(1593 р.),

яка описує протистояння католиків та гугенотів та бійню в День Святого Варфоломія, а також «Неспокійне правління і сумна смерть Едуарда другого» (1594 р.). В усіх цих п'єсах Марло показує, як у героїв розвивається жага влади і яку ціну вони платять за спроби захопити цю владу.

Крім перекладів («Закохані» Овідія і перша книга «Фарсалиї» Лукана), недраматичний твір Марло включає поему «Герой і Леандр». Ця робота лишилась незавершеною на момент його смерті і була доповнена Джорджем Чепменом. Спільна праця двох поетів була опублікована в 1598 р. [4, с. 183-188].

2.8 Життя і творчість Вільяма Шекспіра

Вільям Шекспір народився в торговому містечку Стратфорд-на-Ейвоні в 1564 р. Ступінь його шкільної освіти залишається невизначеним. У 1592 р. він оселився в Лондоні і здобув репутацію драматурга. До 1612 р. він практично закінчив писати свої п'єси і повернувся у Стратфорд, де і помер у 1616 р.

Шекспір був не тільки автором п'єс, а й актором і власником театру. Він був членом трупи лорда-камергера, заснованої в 1593 р., яка стала королівською трупю після вступу на престол Якова I в 1603 р. Разом з іншими членами трупи він був співвласником театру «Глобус», а потім «Блекфрайерз».

Драматургічна творчість Шекспіра проходить через чітко визначені етапи: спочатку період патріотичних історичних п'єс, «щасливих» комедій і романтичної трагедії («Ромео і Джульєтта»); потім «великі і жахливі трагедії» і «гіркі» комедії; і, нарешті, група п'єс, в яких переважає нота миру і примирення, віри в кінцеву доброту світу і людини. Ця віра не наївна, а зріла і позбавлена ілюзій. На додаток до п'єс, Шекспір написав дві довгі

розповідні поеми «Венера і Адоніс» і «Згвалтування Лукреції», обидві присвячені античним сюжетам; ряд коротких віршів і сонети.

Вперше сонети були опубліковані в 1609 р., можливо, без його згоди, і складаються з послідовності з 154 віршів. Одна з поширених тем епохи Відродження, що знайшла вираз в сонетах Шекспіра, – це горда впевненість поета в тому, що він здатний дарувати безсмертя предмету своїх віршів.

Двоє людей займають чільне місце в сонетах. Один з них – юнак, до якого Шекспір звертається зі словами палкої любові і обожнювання, а також докору і розчарування. Інший персонаж, який грає головну роль в сонетах, – жінка, яку критики називають смаглявою леді. Багато хто вважає, що сонети містять автобіографічні посилання.

Шекспір написав десять п'єс, присвячених подіям англійської історії. За винятком «Генріха VIII», який, можливо, не був повністю написаний ним, всі ці п'єси з'явилися до 1600 р. Вісім з них (усі, крім «Короля Іоанна») поділяються на дві групи по чотири, які часто називають двома тетралогіями. Більш рання складається з трьох частин «Генріх VI» та «Річард III» і присвячена конфлікту між Ланкастерами та Йорками. Остання з точки зору композиції містить «Річарда II», дві частини «Генріха IV» і «Генріха V». Отже, взяті в цілому, ці вісім п'єс охоплюють період англійської історії від правління Річарда II, який був скинутий в 1399 р., до смерті Річарда III і сходження на престол Генріха VII Тюдора в 1485 р.

У цих восьми п'єсах Шекспір продемонстрував єдину концепцію англійської історії з кінця XIV ст. до приходу Тюдорів, яка пов'язана ланцюгом моральних причин і наслідків, що зв'язують покоління єдиною долею.

З англійських історичних п'єс «Річард II» і «Річард III» є трагедіями. На додаток до них, Шекспір написав десять інших трагедій, від раннього і кривавого «Тита Андроніка», близько 1593 або 1594 р., до «Тимона Афінського», близько 1607 або 1608 р., які, можливо, були написані ним

лише частково. Приблизно з 1600 по 1608 р. він написав свої найбільші трагедії: «Гамлет», «Отелло», «Король Лір», «Макбет», «Антоній і Клеопатра». У цей же період так звані комедії, які він написав, мають відтінок гіркоти і розчарування, що демонструє їх близькість до трагедій. Єдиним винятком є «Веселі дружини Віндзора», написані на початку цього періоду.

Спільним для всіх великих трагедій є те, що можна назвати трагічним поглядом на життя, згідно з яким людина опиняється залишеною на милість сил зла, яким не можуть протистояти всі її добрі наміри та благородство духу. Благородство полягає не в тріумфі, а в гідності, з яким людина переносить свою поразку. Це не означає, що лиходії залишаються безкарними, і у Шекспіра це не так. Зло може здобути перемогу над добром в рамках драми, але людські знаряддя зла також руйнують самі себе.

Діапазон і багатство трагедій Шекспіра невичерпні. «Ромео і Джульєтта», його трагедія про юнацьку любов, належить до періоду, коли ліричний елемент був дуже сильним у п'єсах Шекспіра, і результатом стали одні з найбільш красномовних його любовних віршів.

«Юлій Цезар», який значною мірою заснований на шекспірівському прочитанні Плутарха, містить більше його роздумів про політику.

З «Гамлетом» (1600-1601) почався період найбільших трагедій. Гамлет гине сам і веде інших до загибелі своєю нерішучістю, яка заважає йому помститися за смерть батька. Трагедія Гамлета полягає в нездатності персонажа впоратися з вимогами ситуації, в якій він опинився.

З іншого боку, в «Отелло» герой гине через простоту своєї натури, коли стикається з лиходійством Яго. Через махінації Яго Отелло впадає в шалену підозру щодо своєї прекрасної дружини Дездемони, що призводить його до її вбивства, а коли він дізнається про свою помилку, – до самогубства. Яго постає чистим невмотивованим злом; він знищує Отелло і

Дездемону не для того, щоб чогось домогтися для себе, навіть не тому, що має до них якусь особливу неприязнь, а просто через схильність до зла.

Такий же вид невмотивованого зла проявляється в Гонерильї і Регані, дочках Ліра. «Короля Ліра» часто називають найбільшою з трагедій Шекспіра. Вона стосується не тільки взаємин між людьми, а й природи суспільства і держави і зрештою всього питання про управління Всесвіту. Лір – король, який стоїть на вершині ієрархії держави чи людського суспільства. Коли його спонукають розділити своє королівство між дочками, він втручається в природний порядок речей. Це порушення супроводжується або, по суті, призводить до виникнення будь-якого іншого виду розладу. Остаточне божевілля Ліра – це одна з форм такого розладу; жахлива буря, яка відбувається в третьому акті, – інша. Зрештою відплата наздоганяє Гонерилью і Регану, але гинуть і Лір, і навіть Корделія. Зло знищило саме себе, але воно завдало жахливої шкоди тим, хто не заслуговує на таку сувору долю.

Хоча Шекспір не писав трагедій приблизно після 1608 р., і хоча всі його історичні п'єси (за винятком «Генріха VIII») були написані до 1600 р., він писав комедії протягом усієї своєї кар'єри. Однак в його творчості слово «комедія» використовується для позначення п'єс, які різночудно відрізняються за тоном і світоглядом. Найлегші та найсмішніші з них були написані в його перші роки, від «Комедії помилок» (1592-1593) до «Веселих дружин Віндзора» (1600-1601). В більшості цих комедій є тема людей, які спочатку зневажають любов, але згодом закохуються і каються у своїх помилках, перш ніж нарешті отримати те, чого вони бажають.

І все ж навіть у цих радісних і, здавалося б, безтурботних комедіях відчувається відтінок розчарування та скептицизму щодо постійності любові, особливо любові чоловіків до жінок. В одній з найчарівніших комедій Шекспіра «Сон в літню ніч» любов молодих людей здається напрочуд непостійною.

Приблизно з 1601 по 1605 р. Шекспір написав три комедії, які було б доречно назвати «гіркими»: «Троїл і Крессіда», «Все добре, що добре закінчується» і «Міра за міру». Вони не є комічними, смішними чи легковажними і класифікуються як комедії просто тому, що головні герої живі в кінці п'єси, і, за винятком Троїла та Крессіди, закохані об'єднуються або знову об'єднуються, а злі задуми зриваються. Але в них присутній дух розчарування у справедливості світу.

За винятком «Генріха VIII», останніми п'єсами Шекспіра є романтичні комедії або трагікомедії: «Цимбелін», «Зимова казка», «Буря» і «Перікл, принц тирський». Хоча і в цих п'єсах діють злі сили, вони незмінно зазнають невдачі, а чеснота тріумфує. Тут панує атмосфера безтурботності та прийняття навколишнього світу. Це схоже на те, ніби Шекспір здобув впевненість у ці роки. Зло – неминуча частина людського життя, але воно не торжествує; сили, що формують долю людини, рухаються не завжди очевидними шляхами до благої мети.

У «Бурі» Шекспір, очевидно, прощався зі сценою. Свої останні роки він провів в тиші свого рідного міста [10, с. 171-177].

ВИСНОВКИ

Тюдорівська доба (1485-1603) – визначальний період в політичній, економічній, культурній історії Англії.

Після тривалої феодалної смути в роки війни Троянд, в Англії встановилась сильна одноосібна влада – абсолютна монархія, яка була найбільше виражена в роки правління Генріха VIII та Єлизавети I. Посилення одноосібної влади монарха було підтримане всіма панівними верствами суспільства і створило можливості для прискореного державного розвитку. В роки правління династії Тюдорів була удосконалена система державного управління, посилились позиції Англії на міжнародній арені.

Найважливішою подією англійської історії цієї доби стала Реформація, яка мала винятковий вплив на політичний і культурний розвиток країни. Приводом для неї стала потреба короля Генріха VIII влаштувати свої особисті справи, але реальні причини Реформації були значно глибшими. Позбавлення залежності Англії від римського Папи стало наслідком тривалої боротьби англійських королів за контроль над церквою, яка була започаткована ще Генріхом II. Створення самостійної англіканської церкви відображало інтереси англійського суспільства і сприяло посиленню позицій англійської монархії.

На міжнародній арені Англія протягом XVI ст. посилена свої позиції і повернула собі місце однієї з провідних європейських держав. Перехід до табору протестантських держав після проведення Реформації на довгий час визначив коло союзників і противників Англії на міжнародній арені. Посилилось протягом XVI ст. і панівне становище Англії на Британських островах, закріпилось англійське володарювання над Уельсом та Ірландією, були створені передумови до включення Шотландії до складу об'єднаної держави.

Доба правління королеви Єлизавети I відзначилась значними успіхами Британії на морі. Був створений могутній англійський флот, який допоміг зберегти незалежність Англії в англо-іспанській війні, були створені передумови для майбутньої успішної колоніальної експансії.

Тюдорівська доба стала часом, коли в Англії почали швидко формуватись капіталістичні відносини. Будувались мануфактури, проведення огорожень сприяло розвитку товарного тваринництва. Разом з тим, огороження і вигнання селян з їхніх ділянок призвели до великих соціальних змін, розорення і зубожіння значної частини населення, посилення нового дворянства – джентрі, з одного боку, та появі значної кількості робітників, позбавлених будь-якої власності, з іншого.

В культурному плані тюдорівська доба визначається приходом на англійську землю Ренесансу та просуванням гуманістичних ідей. Англія цієї доби характеризується розвитком системи освіти, появою самобутніх філософських ідей, найбільш яскравим виразником яких був Томас Мор.

Покровительство королів династії Тюдорів митцям сприяло швидкому розвитку живопису та архітектури Англії. Визначну роль в розвитку англійського живопису відіграв німецький художник Ганс Гольбейн-молодший.

Єлизаветинська доба вважається періодом розквіту англійської літератури. Виникнення і розповсюдження сонету сприяло популярності поезії. Надзвичайного розвитку набуло і драматичне мистецтво, найбільш яскравим представником якого був Вільям Шекспір. Творчість поетів і драматургів елизаветинської доби сприяла прискореному формуванню англійської літературної мови.

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

1485-1509	Правління Генріха VII
1485	Генріх Тюдор перемагає Річарда III у битві при Босворті. Генріх VII коронований у Вестмінстерському абатстві
1486	Генріх VII одружується з Єлизаветою Йоркською, об'єднавши два роди і закінчивши війну Червоної та Білої троянд
1497	Експедиція Джона Кабота відкрила Північну Америку
1502	Артур, принц Уельський, помирає, залишаючи свою вдову Катерину Арагонську. Спадкоємцем престолу стає 11-річний Генріх, герцог Йоркський
1503	Король Яків IV Шотландський одружується з Маргарет, дочкою Генріха VII
1509-1547	Правління Генріха VIII
1509	Генріх VII помирає, і йому наслідує його молодший син Генріх VIII. Генріх VIII одружується з Катериною Арагонською
1513	Війна Генріха VIII проти французького короля Людовика XII. Король Шотландії Яків IV вторгся в Англію, але зазнає поразки і гине в битві при Флодден-Філд
1515	Томас Волсі стає кардиналом і лордом-канцлером
1516	Катерина Арагонська народжує дочку Марію
1521	Генріх VIII веде переговори з Франциском I французьким на «полі золотої парчі»
1528	Генріх VIII звертається до Папи з проханням анулювати його шлюб, щоб він міг одружитися з Анною Болейн

1530	Томас Вулсі, який не зумів влаштувати розлучення короля з Катериною Арагонською, був позбавлений своїх посад, був звинувачений в державній зраді і помер
1533	Архієпископ Кентерберійський Томас Кранмер оголошує шлюб Генріха з Катериною Арагонською незаконним. Генріх VIII одружується з Анною Болейн. Анна Болейн народжує Єлизавету
1534	Колишній канцлер Томас Мор страчений за звинуваченням у зраді. «Акт про супрематію» робить Генріха VIII главою англійської церкви
1536	Акт Союзу об'єднав Англію та Уельс. Страта другої дружини Генріха VIII Анни Болейн. Генріх VIII одружується з Джейн Сеймур. Початок знищення монастирів
1537	Джейн Сеймур народжує сина Едуарда і незабаром помирає
1540	Генріх одружується з Анною Клівською, згодом розлучається з нею і одружується з Катериною Говард
1541	Генріх VIII змінює свій титул з лорда Ірландії на короля Ірландії
1542	Страта Катерини Говард
1543	Генріх одружується з Катериною Парр
1547-1553	Правління Едуарда VI
1547	Генріх VIII помирає, і йому наслідує дев'ятирічний Едуард VI
1549	Проголошення «Акту про однаковість». Повстання в Корнуоллі, Девонширі та Норфолку

1553-1558	Правління Марії Тюдор
1553	Едуард VI помирає, після його смерті королевою була проголошена Джейн Грей, але через кілька днів до влади приходять Марія Тюдор
1554	Марія виходить заміж за Філіпа Іспанського
1556	Архієпископ Кентерберійський Томас Кранмер спалений за звинуваченням в ересі
1558	Англія втрачає Кале – останнє володіння у Франції
1558-1603	Правління Єлизавети I
1559	«Книга загальних молитов» стає єдиною законною формою богослужіння
1564	Народження Вільяма Шекспіра
1569	Північне повстання
1577-1580	Френсіс Дрейк здійснює подорож навколо світу
1587	Марія Стюарт страчена за зраду з метою вбивства Єлизавети
1588	Англія перемагає іспанську армаду в битві при Гравеліні
1590	Перша постановка п'єси Шекспіра
1600	Утворення Ост-Індської компанії
1603	Смерть Єлизавети I

ПЕРСОНАЛІЇ

Оуен Тюдор (1400–1461) – засновник роду Тюдорів, валлійський придворний і другий чоловік королеви Катерини Валуа, вдови короля Англії Генріха V. Дід Генріха VII.

Генріх VII Тюдор (1457–1509) – король Англії в 1485–1509 рр. Захопив владу після перемоги над Річардом III в битві при Босворті. В 1486 р. одружився з Єлизаветою Йоркською, дочкою короля Едуарда IV. Перший король з династії Тюдорів.

Джон Кабот (близько 1450–1499) – італійський мореплавець і купець на англійській службі, вперше дослідив узбережжя Канади. Відкрив острів Ньюфаундленд та Велику Ньюфаундлендську банку. Загинув під час експедиції.

Генріх VIII Тюдор (1491-1547) – король Англії в 1509–1547 рр. Ініціатор проведення Реформації в Англії. Глава англійської церкви з 1534 р. Був одружений шість разів.

Катерина Арагонська (1485-1536) – королева Англії як перша дружина короля Генріха VIII в 1509-1533 рр. Дочка Ізабелли I Кастильської та Фердинанда II Арагонського. В 1501–1502 рр. одружена зі старшим братом Генріха, Артуром, принцом Уельським. Мати Марії I Тюдор.

Анна Болейн (1507-1536) – друга дружина короля Генріха VIII, королева Англії з 1533 по 1536 рр. Мати Єлизавети I. Страчена за звинуваченням у подружній зраді та в спробі замаху на короля.

Джейн Сеймур (1508-1537) – третя дружина короля Англії Генріха VIII королева Англії в 1536–1537 рр. Мати Едуарда VI. Померла від післяпологових ускладнень.

Анна Клевська (1515-1557) – четверта дружина Генріха VIII, донька герцога Клевського з Німеччини. королева-консорт Англії в 1540 р. Через шість місяців шлюб був визнаний недійсним.

Катерина Говард (1524-1542) – п'ята дружина короля Англії Генріха VIII. Королева Англії в 1540-1542 рр. Страчена за звинуваченням у подружній зраді.

Катерина Парр (1512-1548) – шоста дружина короля Генріха VIII, королева Англії в 1543-1547 рр. Після смерті Генріха VIII вийшла заміж за барона Томаса Сеймура. Авторка творів на релігійну тематику.

Томас Волсі (близько 1470-1530) – канцлер Англійського королівства в 1515-1529 рр.; архієпископ Йоркський з 1514 р.; кардинал з 1515 р. До 1529 р. вважався наймогутнішою людиною в Англії після короля Генріха VIII, тримав у своїх руках всю зовнішню і значну частину внутрішньої політики. Не зумівши домовитися про анулювання шлюбу Генріха з Катериною Арагонською, впав у немилість і був позбавлений державних титулів.

Томас Мор (1478-1535) – англійський юрист, державний діяч, філософ і письменник-гуманіст. Лорд-канцлер Англії (1529-1532). У 1516 р. написав книгу «Утопія», в якій показав своє розуміння найкращої системи суспільного устрою на прикладі вигаданої острівної держави. Після його смерті було опубліковано твір «Історія Річарда III». Відмовився визнавати Генріха VIII главою церкви Англії і вважав його розлучення з Катериною Арагонською недійсним. У 1535 р. був страчений.

Томас Кромвель (1485-1540) – граф Ессекс, англійський державний діяч, перший радник Генріха VIII в 1532-1540 рр., головний ідеолог англійської Реформації, один з основоположників англіканства. Страчений за звинуваченням в зраді в 1540 р.

Томас Кранмер (1489-1556) – архієпископ Кентерберійський в 1533-1556 рр., лідер англійської Реформації. Створив перші доктринальні та літургійні структури реформованої англіканської церкви. Написав і склав перші два видання «Книги загальних молитов», повної літургії для англійської церкви. Страчений Марією Тюдор за зраду і ересь.

Едуард VI (1537-1553) – король Англії та Ірландії в 1547-1553 рр., син Генріха VIII. Народився від третього шлюбу короля з Джейн Сеймур. Був переконаним протестантом. Помер від туберкульозу.

Едуард Сеймур, герцог Сомерсет (1502-1552) – англійський державний і військовий діяч епохи Тюдорів. Старший брат королеви Джейн Сеймур, третьої дружини короля Генріха VIII Тюдора. У 1547-1549 рр. – регент (лорд-протектор) Англії при малолітньому племіннику – королі Едуарді VI. Страчений за звинуваченням в зраді.

Джон Дадлі, герцог Нортумберленд (1504-1553) – англійський генерал, адмірал і державний діяч. Очолював уряд при юному королі Едуарді VI в 1550-1553 рр. і безуспішно намагався посадити на англійський трон після смерті короля свою невістку Джейн Грей. Страчений за державну зраду Марією Тюдор.

Джейн Грей (1537-1554) – некоронована королева Англії з 10 по 19 липня 1553 р. Правнучка короля Генріха VII, дочка герцога Саффолка. У 1553 р. за наполяганням регента Джона Дадлі вийшла заміж за його сина Гілфорда Дадлі. Після смерті Едуарда VI була проголошена королевою. Програла боротьбу за владу Марії Тюдор і була страчена за її наказом.

Марія I Тюдор (1516-1558) – королева Англії та Ірландії в 1553-1558 рр., старша дочка Генріха VIII від шлюбу з Катериною Арагонською. В 1554 р. вийшла заміж за іспанського принца Філіпа. З 1556 р. – королева-консорт Іспанії. Католичка. За розправи над протестантами отримала прізвисько Кривава Марія.

Єлизавета I Тюдор (1533-1603) – королева Англії та Ірландії в 1558-1603 рр. Дочка Генріха VIII та його другої дружини Анни Бoleйн. Після страти матері Єлизавета на певний час була оголошена незаконнонародженою. Під час правління Марії Єлизавета майже рік перебувала в ув'язненні за підозрою в підтримці протестантських

повстанців. Успадкувала трон після смерті Марії. Не вийшла заміж. Мала прізвисько Королева-діва.

Томас Ваєтт-молодший (1521-1554) – син поета Томаса Ваєтта. Організатор повстання Ваєтта в січні-лютому 1554 р., метою якого було повалення католички Марії і зведення на трон протестантки Єлизавети. Після придушення повстання був страчений.

Вільям Сесіл, барон Берлі (1520-1598) – міністр і головний радник англійської королеви Єлизавети I. З 1558 р. – головний секретар королеви, з 1572 р. – лорд казначейства.

Роберт Дадлі, граф Лестер (1532-1588) – державний і військовий діяч Англійського королівства, намісник Нідерландів у 1585-1587 рр., фаворит королеви Єлизавети I. П'ятий син Джона Дадлі, герцога Нортумберленда.

Марія Стюарт (1542-1587) – шотландська королева (1542 (фактично 1561)-1567). Дочка Якова V Шотландського і Марії Гіз (регентша в малолітство дочки). З 1548 р. жила у Франції, в 1558 р. стала дружиною французького дофіна (з 1559 р. – король Франциск II); овдовівши, повернулася до Шотландії (серпень 1561 р.). Висувала свої права на англійську корону як правнучка Генріха VII. В 1567 р. була скинута з шотландського престолу і втекла до Англії, де була ув'язнена. Після розкриття змови проти Єлизавети страчена.

Френсіс Дрейк (1540-1596) – англійський капер, військово-морський офіцер і дослідник. В 1577-1580 рр. в ході однієї з каперських експедицій увійшов до Тихого океану і врешті здійснив кругосвітнє плавання. Був посвячений королевою Єлизаветою I в лицарство. Був заступником командувача англійським флотом у битві проти Непереможної Армади в 1588 р. при Гравеліні. Після невдалої атаки Сан-Хуана помер в 1596 р.

Волтер Релі (1554-1618) – англійський придворний, державний діяч, поет і письменник, історик, моряк, солдат і мандрівник, фаворит королеви

Єлизавети I. Прославився каперськими нападами на іспанський флот, за що отримав лицарство в 1585 р. Керував невдалою спробою створення першої колонії в Північній Америці в 1584-1587 рр. Після сходження на трон Якова I ув'язнений в Тауері в 1603 р. Автор незакінченої «Історії світу». Після невдалої експедиції в Південну Америку страчений в 1618 р.

Ганс Гольбейн-молодший (1497-1543) – німецький живописець і гравер. Працював у стилі Північного Ренесансу. З 1526 р. в Англії, з 1536 р. – придворний живописець Генріха VIII. Написав понад 150 портретів членів королівської сім'ї та знаті. Помер від чуми.

Томас Ваятт (1503-1542) – англійський державний діяч, дипломат і поет. Вважається одним із засновників нової англійської поезії. Це перший англійський поет, який звернувся до сонету. Присвятив ряд віршів своїй імовірній коханій Анні Болейн.

Генрі Говард, граф Суррей (1517-1547) – англійський аристократ, один із засновників англійської поезії епохи Відродження. Був наближеним короля, брав участь у походах до Фландрії, Франції та Шотландії. Учень Томаса Ваятта. Йому приписують створення так званого англійського сонета на сім рим. Іншим важливим нововведенням Суррея було вживання білого вірша. В 1547 р. був звинувачений в зраді і страчений.

Філіп Сідні (1554-1586) – англійський поет і громадський діяч єлизаветинської епохи. Належав до вищої аристократії, перебував на дипломатичній службі, засідав у Палаті громад. Воював у Нідерландах проти Іспанії і був смертельно поранений у битві при Зютфені. Написав цикл сонетів «Астрофіл і Стелла», трактат «Апологія поезії» і пасторальний роман «Аркадія», що залишився незакінченим.

Едмунд Спенсер (1552-1599) – англійський поет, найбільш відомий завдяки епічній поемі «Королева фей», що оспівує династію Тюдорів та Єлизавету I. Визнаний одним із найкращих поетів, що писали англійською мовою.

Крістофер Марло (1564-1593) – англійський поет, драматург, автор п'єс «Тамерлан», «Трагічне життя доктора Фауста», «Едуард II». Вважається родоначальником англійської ренесансної трагедії. запровадив і розвинув білий вірш, що став традиційним для цього жанру. Мав репутацію безбожника та вільнодумця. Співпрацював з таємними службами. Був вбитий агентами таємної поліції.

Вільям Шекспір (1564-1616) – англійський поет і драматург. Народився і виріс у місті Стратфорд-на-Ейвоні. У 1582 р. одружився з Енн Хатауей, у шлюбі з якою мав трьох дітей. Кар'єра Шекспіра розпочалася між 1585 і 1592 рр., коли він переїхав до Лондона. Незабаром він став успішним актором, драматургом, а також співвласником театральної компанії під назвою «Слуги лорда-камергера», пізніше відомої як «Слуги короля». Близько 1613 р. повернувся до Стратфорда, де помер через три роки. Автор 38 п'єс, 154 сонетів, 4 поем і 3 епітафій. Найвідоміші п'єси «Ромео і Джульєтта» (1595), «Гамлет» (1599-1601), «Отелло» (1603). «Король Лір» (1605-1606).

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Акт про зраду 1534 р. – прийнятий парламентом Англії закон, за яким особи, які відмовилися під присягою визнати Акт про супрематію, звинувачувались в державній зраді. Саме згідно з Актом про зраду були засуджені і обезголовлені Джон Фішер і Томас Мор.

Акт про одноманітність – назва чотирьох законів, прийнятих англійським парламентом послідовно в 1549, 1552, 1559 і 1662 рр., що встановили єдину для Церкви Англії «Книгу загальних молитов» і стали основним інструментом для введення встановленої Англіканської Церкви.

Акт про супрематію 1534 р. – прийнятий 3 листопада 1534 р. парламентом Англії закон, який проголосив Генріха VIII (і його наступників) єдиним Верховним земним главою Церкви Англії.

Акт про супрематію 1559 р. – прийнятий парламентом Англії закон, що підтверджував Акт Генріха VIII, але називав королеву не верховним главою, а Верховною правителькою Церкви, вважаючи, що жінка не може бути главою Церкви. Прийняття Акту супроводжувалося вимогою особливої письмової присяги на вірність королеві як верховному правителю Церкви всіх кліриків, цивільних чиновників, суддів, викладачів університетів і шкільних вчителів.

Аннати – збір на користь папської скарбниці, що стягувався з тих осіб, які отримували від Папи право на дохід з церковної посади.

Благодійність – різновид податку, запровадженого кількома англійськими монархами в період з XV по XVII ст. Хоча ці гроші були взяті під виглядом благодійного внеску королю, насправді вони були примусово відібрані у підданих короля. Благодійність давала змогу королю збирати гроші поза парламентом, який традиційно повинен був санкціонувати будь-який податок.

Гуманізм – європейський інтелектуальний рух, що є важливим компонентом Ренесансу. Виник у Флоренції в середині XIV ст., з кінця XV ст. розповсюдився на Іспанію, Францію, Англію. Означав перенесення людини в центр світу, вивчення людини передусім. На відміну від середньовічного вивчення Бога.

Джентрі – англійське нетитуловане дрібнопомісне дворянство. У ході аграрної революції XVI-XVII ст. земельні володіння джентрі істотно зросли. Джерелами додаткової землі були пожалування від корони, секуляризовані монастирські землі і експропрійовані селянські ділянки. На своїх землях джентрі активно застосовували нові методи господарювання –

відкривали рудники, будували лісопилки, сукновальні, вони також займалися морською торгівлею.

Зоряна палата – надзвичайний суд при королі Англії, що існував в 1487-1641 рр. Створений Генріхом VII для судів над дворянами після війни Червоної і Білої троянд. Спочатку Зоряна палата була апеляційним судом, покликаним мінімізувати вплив аристократів на правосуддя і забезпечити захист прав простолюдинів, проте в царювання Генріха VIII стала знаряддям для закритих розправ з дійсними і уявними опонентами короля і у багатьох справах виступала як єдина інстанція.

«Книга спільної молитви» – коротка назва кількох взаємопов'язаних теологічних документів церков англіканського віросповідання. Книга містить збори молитов при богослужбових обрядах. Комітет богословів, головою якого був архієпископ Кентерберійський Томас Кранмер, завершив перше видання «Книги» в 1549 р., за правління короля Едуарда VI.

Лорд-канцлер – міністр найвищого рангу серед державних службовців в Англії. Лорд-канцлер виконував багато функцій: він був хранителем Великої печатки, головним королівським капеланом і радником як у духовних, так і у світських питаннях.

Лорд-протектор – посада регента в період, коли монарх був малолітнім або з іншої причини не міг правити самостійно.

Мануфактура – підприємство, засноване на ручній праці найманих працівників, де існує поділ праці на окремі виробничі операції.

Непереможна Армада – великий військовий флот (близько 130 кораблів), зібраний Іспанією в 1586-1588 рр. для вторгнення в Англію. Похід Армади відбувся в травні-вересні 1588 р. під командуванням Алонсо Переса де Гусмана, герцога Медіна-Сидонія. Армада була пошарпана англо-голландським флотом з легких і маневрених кораблів, яким командував Чарльз Говард, в серії боїв, що завершилися Гравелінським боєм. У ході експедиції було втрачено понад 60 кораблів.

Огородження – насильницька ліквідація общинних земель і звичаїв в Європі на ранньому етапі розвитку капіталізму. Така практика призводила до зубожіння сільського населення і його виселення в міста, знелюднілі сільськогосподарські угіддя віддавалися під випас худоби.

Ордонанси – королівські укази в Англії, що мали силу державних законів без обов'язкового затвердження їх органами станового представництва. З другої половини XIII ст. в Англії ордонансами називали (на відміну від статутів) менш важливі укази, найчастіше тимчасового характеру, які видавалися особисто королем. У 1537 р. ордонанси були прирівняні до статутів з точки зору їх юридичної сили.

«Паломництво благодаті» – народне повстання, яке розпочалося в Йоркширі в жовтні 1536 р., а потім поширилося на інші частини Північної Англії, включаючи Камберленд, Нортамберленд і північний Ланкашир; це повстання розпочалося під керівництвом Роберта Аска.

Папський легат – особистий представник Папи Римського в іноземних державах. Він призначається особисто Папою Римським і наділений повноваженнями з питань католицької віри і для вирішення церковних питань.

Пастораль – жанр в літературі, живопису, музиці і в театрі, який поетизує мирне і просте сільське життя.

Податок милосердя – податок, запроваджений в Англії в 1525 р. лордом-канцлером Томасом Волсі. Названий на той час «благодійністю», він, по суті, являв собою примусову позику, збір у розмірі від однієї шостої до однієї десятої з майна мирян і від однієї третини майна духовенства.

Поле золотої парчі – зустріч на вищому рівні між королем Англії Генріхом VIII та королем Франції Франциском I з 7 по 24 червня 1520 р. Відбулась в Балінгені на кордоні між французькими і англійськими володіннями. Кожен король намагався затьмарити іншого сліпучими

наметами і одягом, величезними бенкетами, музикою, лицарськими турнірами та іграми.

Пуритани – англійські протестанти, які не визнавали авторитету офіційної церкви. На відміну від інших протестантських рухів XVI-XVII ст., пуританство не отримало ні інституційного розвитку, ні чіткого доктринального визначення.

Пуританство – спосіб життя, для якого характерні крайня суворість моралі, цнотливість і аскетичне обмеження потреб, розважливості і ощадливості, працьовитості і цілеспрямованості.

Реформація – широкий релігійний і суспільно-політичний рух у Західній і Центральній Європі XVI – початку XVII ст., спрямований на початковому етапі на реформування католицької церкви, а на заключному – на відділення від неї і утворення нової християнської конфесії – протестантизму. Її початком прийнято вважати 31 жовтня 1517 р. У цей день Мартін Лютер прибив до дверей віттенберзької Замкової церкви свої «95 тез», в яких він виступав проти існуючих зловживань католицької церкви, зокрема проти продажу індульгенцій.

Секуляризація церковної власності – конфіскація церковної і монастирської власності на користь держави. Зазвичай секуляризоване майно переходило у власність монархів, феодалів, громад міст.

Сонет – традиційна поетична форма, відноситься до числа так званих суворих, або твердих, форм. Складається з 14 рядків, що зазвичай утворюють два чотиривірші-катрени (на дві рими) і два тривірші-терцети (на дві або три рими). Англійський або шекспірівський сонет має римування abab cdcd efef gg (три катрени і заключний двовірш, званий сонетним ключем).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

- 1 Охарактеризуйте походження династії Тюдорів. За яких обставин Генріх VII прийшов до влади?
- 2 Визначте основні особливості правління Генріха VII.
- 3 Охарактеризуйте внутрішню політику Англії в роки канцлерства Томаса Волсі.
- 4 Визначте причини проведення Реформації в Англії. Які верстви населення були зацікавлені в її проведенні?
- 5 Які позитивні та негативні наслідки мало проведення Реформації в Англії?
- 6 Як особисте життя Генріха VIII вплинуло на внутрішню і зовнішню політику Англії?
- 7 Охарактеризуйте внутрішню політику Англії в роки канцлерства Томаса Кранмера.
- 8 Охарактеризуйте зовнішню політику Англії в роки правління Генріха VIII.
- 9 Визначте основні успіхи в закріпленні Реформації в роки правління Едуарда VI.
- 10 Які зміни у внутрішній та зовнішній політиці Англії відбулись в роки правління Марії Тюдор?
- 11 Коли і при яких обставинах до влади прийшла Єлизавета I?
- 12 Визначте основні напрямки внутрішньої політики Єлизавети I.
- 13 Охарактеризуйте зовнішню політику Англії в роки правління Єлизавети I. В чому полягали причини протистояння Англії та Іспанії в цей період?
- 14 Що таке обгородження? Яку роль вони відіграли в економіці Англії XVI ст.?

15 Назвіть причини і наслідки прийняття «кривавих законів» в Англії XVI ст.

16 Що таке гуманізм? Назвіть найбільш відомих представників цієї течії серед вчених Англії.

17 Як ідеї Ренесансу вплинули на розвиток культури Англії XVI ст.?

18 Охарактеризуйте розвиток освіти і науки в Англії XVI ст.

19 Охарактеризуйте розвиток літератури в тюдорівській Англії. Назвіть найбільш відомих англійських поетів цієї доби.

20 Що таке «єлизаветинська драма»? Назвіть найбільш відомих драматургів Англії.

ТЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

1 Економічний розвиток Англії в кінці XV-XVI ст. Обгородження.

2 Зовнішня політика Генріха VIII.

3 Початок реформації в Англії в роки правління Генріха VIII.

4 Розвиток англійського абсолютизму при Єлизаветі I (1558-1603).

5 Боротьба за владу між Єлизаветою I і Марією Стюарт.

6 Британські дослідження в Епоху Великих географічних відкриттів.

7 Розвиток гуманізму в Англії XVI ст. Томас Мор.

8 Філософська думка Англії в XVI – початку XVII ст. Френсіс Бекон.

9 Живопис Англії XVI ст. Творчість Ганса Гольбейна-молодшого.

10 Англійська поезія XVI ст. Зародження і розвиток англійського сонету.

11 Єлизаветинська драма. Життя і творчість Крістофера Марло.

12 Життя і творчість Вільяма Шекспіра.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Давиденко Г. Й., Акуленко В. Л. Історія зарубіжної літератури середніх віків та доби Відродження: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2007. 248 с.
- 2 Девдюк І. В. Курс лекцій з історії англійської літератури (від давньої літератури до кінця XVIII ст.). Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г. М., 2019. 92 с.
- 3 Джеджора О. Історія Європейської Цивілізації. Львів: Львівська Богословська Академія, 1999. Ч. 1. До кінця XVIII століття. 447 с.
- 4 Еко У. Історія європейської цивілізації. Епоха Відродження. Література і театр. Образотворче мистецтво. Харків: Фоліо, 2022. 592 с.
- 5 Історія світової культури: навч. посіб. / Л. Т. Левчук та ін. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
- 6 Козлик І. В. Світова література доби середньовіччя та епохи Відродження: навч. посіб. Івано-Франківськ: Симфонія Форте, 2011. 344 с.
- 7 Культурологія: навч. посіб. / Т. Б. Гриценко та ін. Вид. 2-ге. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
- 8 Мустафін О. Р. Справжня історія Раннього Нового часу. Харків: Фоліо, 2014. 416 с.
- 9 Цебрій І. В., Назаренко Н. Духовне життя країн Західної Європи в епоху Середньовіччя та раннього Просвітництва: монографія. Старобільськ; Полтава: Формат+, 2021. 206 с.
- 10 Яременко Н. В., Коломієць Н. Є. Історія зарубіжної літератури: Середньовіччя – XVIII століття: навч. посіб. Кривий Ріг, 2023. 335 с.
- 11 Ackroyd P. Tudors: the history of England from Henry VIII to Elizabeth I. London: St. Martin's Griffin, 2014. 528 p.
- 12 Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/House-of-Tudor> (дата звернення 20.02.2023).
- 13 Burns W. E. A Brief History of Great Britain. New York, Facts On File, Inc., 2019. 321 p.

- 14 Churchill W. A History of the English-Speaking People. New York: Dodd, Mead & company, 1956. Vol. 2: The New World. 456 p.
- 15 English heritage. URL: <https://www.english-heritage.org.uk/learn/story-of-england/tudors/> (дата звернення 10.02.2023).
- 16 Froude J. A. The Reign of Mary Tudor. London: J.M. Dent & sons, ltd., 1913. 326 p.
- 17 Guy J. A. Tudor England. Oxford: Oxford University Press, 1988. 624 p.
- 18 Lang A. History of English Literature, from "Beowulf" to Swinburne. London: Longmans, Green and Company, 1912. 687 p.
- 19 Miller J. Early Modern Britain. 1450–1750. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 462 p.
20. Mowat R. B. A new history of Great Britain. Toronto: Oxford University Press. 1928. Vol. 1-2. 776 p.
- 21 Rex R. The Tudors. Charleston: Tempus, 2002. 254 p.
- 22 Strachey L. Elizabeth and Essex A Tragic History. London: Bloomsbury Publishing, 2012. 296 p.
- 23 Strong R. The story of Britain: a people's history. London: Pimlico, 1998. 596 p.
- 24 Taylor I. A.. Lady Jane Grey and Her Times. London: Hutchinson, 1908. 327 p.
- 25 The Tudor Society. URL: <https://www.tudorsociety.com> (дата звернення 2.02.2023).
- 26 Tree H. Beerbohm. Henry VIII and His Court. London: Cassell and Company, Ltd., 1911. 118 p.
- 27 Trevelyan G. M. A shortened history Of England. Baltimore: Penguin Books, 1959. 608 p.
- 28 Wood W. Elizabethan Sea-dogs: A Chronicle of Drake and His Companions. New Haven: Yale University Press, 1918. 252 p.

К. Е. Колесник, І. А. Сніжко

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА АНГЛІЇ
В ПЕРІОД АБСОЛЮТНОЇ МОНАРХІЇ
(КІНЕЦЬ XV – ПОЧАТОК XVII СТ.)

Конспект лекцій

Відповідальний за випуск Колесник К. Е.

Підписано до друку 08.06.2023 р.
Умовн. друк. арк. 5,75. Тираж . Замовлення № .
Видавець та виготовлювач Український державний університет залізничного
транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.